

*I Col·loqui Internacional
d'Estudis Colombins de Barcelona*

9, 10 i 11 de desembre de 1993

Actes

Volum III

Centre d'estudis
colombins

CENTRE D'ESTUDIS COLOMBINS

ÒMNIUM CULTURAL

Coordinadora de l'edició: T. Clota

Producció: Casa Boada

Secretaria CEC: Montcada, 20, pral.

08003 BARCELONA

Telf. 93 319 80 50. Fax: 93 310 69 00

Dipòsit legal: B-16689/95

LA SUPPLANTACIÓ DELS NOMS DE "CATALUNYA" I "ARAGÓ" PELS DE "CASTELLA" I "ESPANYA" EN ELS ESCRITS DE LA *HISTÒRIA DE LES ÍNDIES* DEL PARE BARTOMEU CASAUS O LAS CASAS, REFERENTS AL *DIARI DE BORD* D'EN CRISTÒFOR COLOM

I Col·loqui Internacional d'Estudis Colombins de Barcelona

9, 10 i 11 de desembre de 1993

Actes

Volum III

Comunicacions

LA SUPPLANTACIÓ DELS NOMS DE "CATALUNYA" I "ARAGÓ" PELS DE "CASTELLA" I "ESPANYA" EN ELS ESCRITS DE LA *HISTÒRIA DE LES ÍNDIES* DEL PARE BARTOMEU CASAUS O LAS CASAS, REFERENTS AL *DIARI DE BORD* D'EN CRISTÒFOR COLOM

Jordi Bilbeny ... pàgines 1 - 32

UN ACOMPANYANT MALLORQUÍ DE COLOM AL SEGON VIATGE

Joan Miralles i Montserrat ... pàgines 35 - 45

LA SUPLANTACIÓ DELS NOMS DE "CATALUNYA" I "ARAGÓ" PELS DE "CASTELLA"
I "ESPANYA" EN ELS ESCRITS DE LA *HISTÒRIA DE LES ÍNDIES* DEL PARE
BARTOMEU CASAUS O LAS CASAS, REFERENTS AL *DIARI DE BORD* D'EN
CRISTÒFOR COLOM

Jordi Bilbeny

*"L'ignorant, doncs, serà més apte que el savi
per convèncer els ignorants".
-Plató: Gòrgias-*

L'última voluntat del Pare Casaus o la temença als retocs dels censors

El novembre de 1559 En Bartomeu Casaus signava una mena de carta amb valor d'última voluntat, per la qual fixava el destí de la seva obra capital: la *Història General de les Índies*. Mitjançant aquell document llegava el manuscrit d'aquesta obra al col·legi religiós de Sant Gregori de Valladolid (segons la font consultada) i expressava el seu voler inflexible que no es publicués fins que no haguessin transcorregut almenys quaranta anys, a partir de la data de la seva mort: "passats aquells quaranta anys -hi diu-, si veiessin que convé per al bé dels indis i d'Espanya, poden manar que s'imprimeixi per a glòria de Déu i manifestació de la veritat principalment". I, al cap de cinc anys, al seu testament del 17 de març de 1564, insistia encara: "així mateix vaig fer donació al dit col·legi de Sant Gregori de totes les meves escriptures en llatí i en romanç que es trobessin escrites de la meua lletra, tocants a la matèria d'indis, i a la *Història General de les Índies*, que tinc també escrita en romanç, de la meua mà. I fou la meua intenció que de cap manera no sortís del col·legi, si no fos per imprimir-la quan Déu n'oferís el temps, sempre que quedin els originals en el col·legi; la qual cosa demano i prego al molt reverend Rector i als pares conciliaris que aleshores hi hagi, que així ho facin a fi de bé; sobre la qual cosa, encara, els encarrego la consciència, que en el col·legi es *guardin i defensin*".

Els historiadors que fins ara han dedicat certa atenció a aquest problema, no només no han rebutat ni discutit el sentit d'aquesta última voluntat, sinó que n'han prescindit amb la major tranquil·litat de consciència. Nogensmenys, alguns d'ells com En Lewis Hanke, En Marcel Bataillon, En Juan Pérez de Tudela, En Menéndez Pidal o l'Alejandro Cioranescu, amb arguments més controvertits que clarividents, han pretès, inútilment, trobar-hi un desllorigador raonable. És tanta la seva innocència i la seva manca d'acuitat històrica en aquest camp que, fins i tot, En Cioranescu arribarà a afirmar que "d'enlloc no es dedueix que En Casaus desitgés imprimir la seva obra. D'haver-ho volgut, el més probable és que ho hauria pogut fer ja en vida". I és d'una insensatesa no menys ingent demanar-se, com a darrera opció, davant de la impossibilitat d'escatir el problema, "si En Casaus no escriuria per als frares del Convent de Santo Domingo, perquè en fessin una lectura en veu alta", atès que demostra, en ambdós casos, un desconeixement absolut dels mecanismes i de les lleis que regien la impressió i la venda de llibres a l'època de què parlem.

Jo sóc del parer que, d'ençà de primeries del segle XVI, la història del llibre, de la seva confecció, impressió i venda és indescindible de la història de la censura. I tots els qui, fins aquí, d'una manera o altra, han intentat esbrinar per què el Pare Casaus féu guardar els seus llibres referents als indis amb tant de zel, han obviat amb un infantilisme escruixidor aquesta realitat inqüestionable: la censura dels llibres i la seva aplicació ineluctable.

Així, per la Reial Cèdula del 21 de setembre de 1556 (reforçada per la del 14 d'agost de 1560) es prohibeix explícitament la impressió de llibres que tractin d'Amèrica sense llicència especial del Consell del Regne; s'ordena l'arreplec dels que ja circulaven i es puneix amb penes força greus els llibreters que els continuessin venent. En un intent d'ampliar aquesta vigilància sobre el llibre, el 9 d'octubre del mateix any s'expedeix una nova Reial Cèdula, per la qual s'ordena als oficials reials dels ports americans que reconguin els llibres que arribin en els vaixells i que no en deixin passar cap, sempre que es trobi als índexs expurgatoris de la Santa Inquisició. Però per si encara fos poc, el control sobre la impressió i venda de llibres s'acabarà de reblar amb una nova Pragmàtica, expedida per En Felip II el 7 de desembre de 1558 que, entre d'altres prescripcions, prohibia a qualsevol llibreter i mercader de llibres, *sota pena de mort i pèrdua de tots els béns*, que "porti, ni posi, ni tingui, ni vengui" llibres prohibits per la Inquisició.

Si ens fixem detingudament en aquestes dates i les dates en què En Casaus estableix les seves voluntats, observarem fàcilment una relació de causalitat entre les prohibicions censores i les precaucions preses pel cronista. És just després de la Reial Cèdula de 1556, i l'any següent de la Pragmàtica de 1558, que En Casaus estableix les primeres mesures per la salvaguarda de la seva obra. I és quatre anys després de la Reial Cèdula de 1560, que acaba posposant-ne indefinidament l'edició.

Veig encara una altra raó que evidencia que En Casaus decideix guardar la seva obra per temor a la censura: el fet que només fa guardar les seves escriptures "*tocants a la matèria d'indis i a la Història General de les Índies*". Amb la qual cosa, la referència indirecta a la Reial Cèdula de 1556, que prohibia els llibres que tractessin d'Amèrica passa a primer pla i ens il·lumina el perquè de la seva voluntat d'amagar i protegir aquests llibres, i tan sols aquests. I, per acabar, potser la més rotunda de totes les evidències és que, talment com totes les altres cròniques censurades, la **Història de les Índies** restà completament inèdita. I no pas al monestir on ell la féu tancar. Car sabem que per la Reial Ordre del 3 de novembre de 1571, al cap de cinc anys de la seva mort, el manuscrit original d'aquesta obra, a petició d'En Juan de Ovando, fou manllevat del monestir i dut a Madrid, i posat sota la custòdia del censor del Consell d'Índies, En Juan López de Velasco, fins el 1597. En aquest mateix any fou tramès al secretari Juan de Ibarra que, alhora, el va posar a disposició de l'Antonio de Herrera, recentment nomenat Cronista Major.

Els estralls d'una falsificació premeditada: la "carta-pròleg"

Ara bé, per la correspondència que tenim d'En Lope de Velasco referent a la seva activitat censora, sabem que, per ell, l'interès de l'Estat prima sobre la conveniència de fer pública la veritat. I que encara que fossin verídiques les acusacions que els cronistes fan a les seves històries, si estan en pugna amb els interessos de l'Estat, no s'han de perpetuar en una història pública. I és exactament així com l'obra d'En Casaus, a mans dels censors del Consell d'Índies, s'ha conservat: servint l'interès de l'estat castellà, per sobre de la veritat històrica, i en contraposició oberta amb els interessos de Catalunya i Aragó.

La mostra més clara d'aquesta censura són la dilatadíssima quantitat de retocs, afegits i contradiccions que trobem a la **Història de les Índies**. Tan incongruent i desballestat va quedar l'original després del treball dels censors, que En Rómulo D. Carbia estava convençudíssim que per l'elaboració d'aquesta crònica "En Casaus va adulterar la documentació colombina" que posseïa, i que era molta. Per En Carbia, no només una gran part de la documentació relativa a la Descoberta d'Amèrica està adulterada, sinó que seria ell mateix el principal falsificador: falsejaria la seva **Història**, i encara forjaria un nou llibre: la **Història de l'Almirall**, que atribuiria a En Ferran Colom, per tal de tenir un aval segur que concordés amb la seva pròpia **Història** i li donés legitimitat. En Carbia no parara de denunciar la gran mentida de la història oficial de la Descoberta. I a la quasi totalitat de la seva

obra qüestionarà la veracitat de les fonts documentals que la sostenen. Així ho féu a **"El fraude de la documentación relativa al descubrimiento de América"**, el 1929; a **"La Historia del descubrimiento y los fraudes del Padre Las Casas"**, el 1931; i a **"La Nueva Historia del Descubrimiento de América"**, el 1936, entre força altres escrits. En Carbia veurà clara la superxeria, els rastres dels retocs, les adulteracions, els contrasentits, els absurds. Però s'equivocarà d'acusat. No fou En Casaus (que justament escriví per denunciar els abusos, la política esclavista, les matances d'indis, els lladronicis i el falsejament de la veritat), sinó els censors, els autèntics responsables del frau.

Això sembla fàcil de veure, ultra a totes les traces que he exposat fins aquí, en un parell de fets més. El primer és que el manuscrit original va romandre ocult durant tres segles, encara que, de tant en tant, algú en fes referència. L'Antonio León Pinelo, historiador i bibliògraf, ens diu a l'**Epítome de la Biblioteca Oriental y Occidental**, editat a Madrid el 1629, que veié el manuscrit, en dos volums, a l'arxiu de Simancas, on hi anà el 1626 per examinar la **Història** d'En Casaus per manament del Consell d'Índies. En León Pinelo exposa que aquests volums comprenien els anys de 1492 a 1552. Així mateix esmenta unes altres dues còpies existents, una d'elles a la biblioteca del Comte de Villa-Umbrosa, en tres volums, i una altra a la biblioteca d'En Jacob Krisius a Amsterdam. Però, per tal com la **Història de les Índies** que ens ha pervingut s'acaba el 1520, és obvi que els censors feren desaparèixer els esdeveniments dels trenta-dos anys finals, cosa que, conseqüentment, explicaria la reducció dels tres volums als dos que ell ja descriu a Simancas. D'idèntica manera, a la **"Memoria de Antonio de Herrera de los libros y papeles de Casas que se trajeron del Colegio de San Gregorio de Valladolid y estan en poder de Juan López de Velasco"**, hom diu que l'obra es componia de tres volums units, i que el primer tenia 624 pàgines. Però, de fet, el primer volum del manuscrit autògraf que es conserva, segons ens innova En Lewis Hanke, només té 496 folis. Sobren els comentaris.

El segon aspecte que evidencia novament la mà de la censura i la seva intencionalitat política, se'ns posa de manifest quan analitzem la pretesament autògrafa **Carta-pròleg** d'En Colom del **Diari de Bord**. Com que aquesta fou una feina que ja realitzà el mateix Carbia l'any 1936, em limitaré a transcriure, tot seguit, les seves observacions. Ens diu: "d'aquesta peça extraordinària en tenim un extracte que En Casaus publica al seu volum I, pàgines 47 i 48 de la seva **Història**, i un text íntegre incorporat, de forma estranya, com veurem després, al còdex del **Llibre de les Profecies**. Ara bé, a l'original autèntic de la **Història** que he analitzat a la Biblioteca Nacional de Madrid, he advertit que el manuscrit, a la part d'aquest trasllat, té paraules guixades, retocs i coses que denuncien que el que s'hi llegeix no és, en realitat, una transcripció. Més aviat sembla que es tracta d'un esborrany o, almenys, d'una adaptació adequada amb la finalitat demostrativa amb què s'orienta tot el capítol de què forma part.

"I si això s'esdevé a l'extracte, el que succeeix al text íntegre que, com a simple còpia, figura al **Llibre de les Profecies**, és una cosa molt més greu. Vegem-ho.

"D'antuvi, està incorporat al còdex esmentat de forma que autoritza a sospitar d'un frau. Així ja ho advertiren molts estudiosos, ja fa temps (**Catálogo de la Biblioteca Colombina**, I, pp. 51 i següents), i ho va puntualitzar En Gallardo (**Ensayo de una biblioteca**, II, columnes 500 a 508). Pel que fa a mi, he fet un estudi acurat de la peça, i m'ha estat possible de comprovar, que no només es tracta d'una cosa afegida a posteriori al llibre, sinó que, fins i tot, no hi té res a veure. Això fou sempre visible a tot aquell que conegués l'inventari que féu de la peça En Ferran [Colom] al seu **Registrum**, però ningú -que jo sàpiga- havia subtilitzat la verificació de la superxeria. He tingut la sort de realitzar la comesa, i puc concretar-ne el resultat en aquestes afirmacions:

"1r.- La carta, que es desenganxa del conjunt del **Llibre**, comença en el foli 4 front i arriba al 6 front. D'aquests folis, els que porten el número 4 corresponen a un mateix plec, però no pas els del 5,

que semblen adherits al conjunt amb aiguacuit. Els del número 6, finalment, són semblants en tot als del 4;

"2n.- La lletra del manuscrit és la mateixa des del foli 4 al 5 v., però diferent a partir del 6;

"3r.- El paper del full afegit, difereix del tot del que té el plec dins del qual se l'ha inserit. Encara que no ostenti la filigrana identificadora, he pogut establir la diferència que existeix entre ambdós papers, observant meticulosament les línies del reticulat, que no tenen res d'igual entre l'un i l'altre;

"4t.- La lletra que correspon al full afegit, no torna a sortir a la resta del còdex;

"5è.- La carta presenta blancs, afegits i senyals d'un poliment, realitzat a posteriori, que és francament sospitos. Brinda, a més a més, la intervenció innegable d'un estrany".

Si, doncs, el **Llibre de les Profecies** fou retocat perquè concordés amb la **Carta-pròleg** de la **Història de les Índies**, d'aquí, de les proves que ens aporta En Carbia i de les aberracions, incongruències i contrasentits que se'n desprenen d'una lectura amantent i vigilant, he de concloure que a la mateixa **Història** ja no hi quedava un pam de net quan es dugué a terme la superxeria del **Llibre**.

L'Índia contra les Índies

A partir d'ara, En Carbia centrarà els seus esforços a desmentir que la finalitat del pimer viatge de Descoberta fos orientalista. Escriu: "mentre que els documents relacionats amb l'empresa de 1492 que es conserven en originals o en trasllats que tenen una valor semblant -capitulacions, cèdules reials, salconduits, etc.-, testifiquen que tenien per objectiu la troballa d'illes en mars no gaire llunyanes de les Canàries, els que no es troben en tals condicions proclamen, en canvi, que la meta era l'Orient i -un sobretot- que perseguia com a finalitat iniciar el tracte dels prínceps occidentals amb els que governaven, a l'Àsia, regnes fabulosos com els del Gran Khan". Per En Carbia queda clar que l'autor "tracta de desfigurar la veritat, introduint en el relat detalls que no hi són conformes, però dirigits a assentar la meta asiàtica del viatge i el seu caràcter d'alta ambaixada diplomàtica". La contradicció, per tant, és sorprenent. En cap de les 17 edicions de la **Lletra d'En Cristòfor Colom** en què anuncia la Descoberta del Nou Món no es veu aquest objectiu orientalista que hi ha a la **Carta-pròleg** que aplega En Casaus a la seva **Història**. Cap dels altres documents coetanis de l'època no mencionen res de semblant. L'arribada d'En Colom a Barcelona conté totes les evidències plàstiques i admiratives del que realment fou la troballa d'un Nou Món, amb tot l'exotisme i la novetat humana, animal, mineral i vegetal que comportà. Que no hi va haver propòsit oriental ho testimonia Fra Antoni d'Aspa a la seva **Crònica**, quan deixa ben palès que En Colom va sortir a la recerca de "certes terres ignotes i no conegudes". O bé l'italià Rossi, que al seu **Libro d' Conti** parla que En Colom va anar "a cercar països nous". Les mateixes **Capitulacions** de Santa Fe no vacil·len tampoc a afirmar que En Colom es va obligar a "descobrir illes i terres fermes". O tal com aclareix la Butlla **Inter Coetera**: "illes remotes i desconegudes, no descobertes fins ara per ningú". I així mateix, en una carta de mercè que legitima els futurs drets del Descobridor, els Reis estipulen que En Colom "va per manament nostre a descobrir i guanyar amb certes fustes nostres i amb les nostres gents certes illes i terra ferma a la mar Oceànica". I res més.

Ultra això, la veu "ad partes indie", o simplement "les índies", no té res a veure amb l'Àsia ni amb l'Índia continental, com ha demostrat exhaustivament i detalladament En Carbia al seu llibre *La Nueva Historia del Descubrimiento de América*. Per ell, "anar a cercar les Índies, al capdavant, no equival a anar a la terra ferma de l'Índia, que ja aleshores era prou coneguda, com ho comprova el llibre d'En Pius II *Historia Rerum*, editat el 1447; com ho testifica l'obra *Imago Mundi* del Cardenal d'Ailly, escrit cap a finals del segle XIV, o a començaments del següent, i com ho objectiven la *Tàbula Catalana* dissenyada el 1375, i el mapa d'En Benhaim, que és del 1442. Fet i fet, el plural «índies», que és la forma que es va emprar a Espanya després del 1493, no té res d'identificable amb el

singular «Índia», que era tal com s'anomenava llavors aquella part de l'Àsia". I és exactament aquesta diferenciació la que fa En Casaus a l'hora de parlar de les Índies, referint-se al Nou Món, i de l'Índia que era prop de nosaltres per l'Occident, i que per aquesta causa es podien anomenar Índies les terres que ell descobrí"; o bé "En Cristòfor Colom no les va anomenar Índies perquè haguessin estat vistes ni descobertes per un altre, sinó perquè eren la part oriental de l'Índia *ultra Gangem*"; i encara: "a la qual Índia mai cap cosmògraf no hi va senyalar terme amb cap altra terra ni província per l'Orient, llevat amb l'Oceà. I per tal com eren aquestes terres l'oriental ignot de l'Índia i no tenien nom particular, els atribuï aquell nom que tenia la més propinqua terra, anomenant-les Índies occidentals".

M'ajuda encara a veure-ho així el fet que si l'objectiu d'En Colom hagués estat l'Índia asiàtica o ell hagués cregut haver arribat al Japó, i aquest hagués estat el criteri jurídic del contracte, dels expedicionaris, de la cort impulsora del viatge i dels homes que s'hi movien a prop, ¿com podrien explicar-se frases tan clares com les de l'*Epistolari* d'En Pere Màrtir, que fan: "fa pocs dies que un tal Colom ha tornat dels *antípodes occidentals*"; "Escolteu un *nou descobriment*! Recordeu com En Colom (...) va tractar amb els Reis de recórrer un *nou hemisferi de la terra* pels antípodes occidentals"; "sota els auspicis dels meus Reis, ha començat a conèixer-se *el que des del principi de les coses fins el present havia estat amagat*"; "nosaltres en tenim prou que surti a la llum *la meitat de l'orbe que era ocult*"; "aquell Colom, *descobridor del Nou Món*"; "els que tornen d'aquest món desconegut fins ara"; o bé "l'Almirall, per tant, *es gloria d'haver donat al gènere humà aquesta terra, perquè estant oculta l'ha descobert amb la seva indústria i treball*". I encara: ¿com és que si En Colom anava a l'Àsia i va arribar només a Amèrica, tornés victoriós de l'empresa i els Reis, en senyal d'agraïment per la seva victòria, li confirmessin a Barcelona tot el que havien capitulat?

I si, tot i amb això, En Colom s'hagués pensat que es trobava verament a l'Índia, ¿com se li hauria acudit de fer la comparació que li atribueix En Casaus, quan diu que l'Almirall "va veure anous grosses i rates grosses com les de l'Índia"? Fóra un absurd rotund. La netedat de la comparació ens clarifica que l'Índia tan sols era, per En Colom, un punt més de referència geogràfica per explicar certes coses que veia al Nou Món, només comparables a les d'aquell país asiàtic.

Finalment, hi ha una qüestió pendent: al llarg de tota la documentació oficial i de les cròniques coetànies es parla d'En Colom com a "descobridor", es parla de terres i illes "descobertes" i el verb "descobrir" pren una preponderància capital. Tanmateix, si En Colom hagués arribat a l'Àsia, hauria realment "descobert" res? Evidentment que no. No s'hauria fet mai una presa de possessió de l'Índia, tal com fa En Colom al Nou Món tan bon punt sorgeix a terra, atès que aquell territori ja havia estat descobert de feia segles. Però tot plegat ho acabarem d'entendre si sabem què s'entenia aleshores per "descobrir". El *Tesoro de la Lengua Castellana o Espanyola*, del llicenciat Sebastián de Cobarruvias, editat a Madrid el 1611, a l'entrada "descubrir", ens aclareix: "manifestar lo que estaba cubierto. Descubrimiento, el acto de descubrir; vale *hallar cosas nuevas antes no conocidas, como el descubrimiento de las Indias*". Per tant, em sembla fora de tot dubte que En Colom descobrí un Nou Món, amb plena consciència geogràfica i política del fet. I que els censors l'han desvirtuat a fi de desnaturalitzar l'empresa. La interpolació de la *Carta-pròleg* a la *Història* d'En Casaus, per evidenciar que En Colom no sabia què descobria i que la finalitat del viatge era una altra, va estretament lligada als plets que la Corona Espanyola incoà en contra seu i en contra dels seus descendents, per tal de recuperar allò que se'ls havia concedit jurídicament. Car, si En Colom no "descobrí" res, tal com es fa constar en un moment dels plets per testimonis pagats per l'Estat, totes les mercès atorgades a les *Capitulacions*, quedaven legalment anul·lades. I les noves terres passaven de les seves mans a les de la Corona. Com així fou.

Cuba no és ni el Japó ni Terra Ferma

Ara bé, les sobredites contradiccions de la **Carta-pròleg**, ¿són una mera troballa accidental que afecten tan sols i únicament aquesta part del text, o s'escampen arreu del llibre com un fet palpable, indefugible i inesborrable del que ha estat l'actuació dels censors per tergiversar els fets i capgirar el sentit de la història? Jo sóc d'aquest darrer parer. I crec que amb una anàlisi textual acurada, ho acabarem de dil·lucidar.

Dins la mateixa **Història** tant es parla de "descoberta" de noves terres com d'anar a l'Índia asiàtica, contrasentit que palesa que el llibre ha estat obertament retocat. Tanmateix, allà on En Colom arriba és un lloc ignot i desconegut de tothom. I així ho constata En Casaus al capítol II: "ell ha sigut el primer que ha obert les portes d'aquest mar Oceà, per on va entrar i va posar en aquestes *terres remotas i regnes fins aleshores tan incògnits* Nostre Senyor Jesucrist i el seu beneït nom, el qual fou digne que abans de cap altre donés notícia de Crist i el fes adorar a aquestes innombrables i *tants segles olvidades nacions*".

Trobem també contradiccions en el fet que Cuba sigui illa o Terra Ferma. Al capítol 54 del llibre I, les referències a Cuba com a illa són nombrosíssimes. I, fins i tot, hi ha un punt on els retocs són tan confusionaris que no s'arriba a saber del cert si Cuba és una cosa o una altra: "l'Almirall va estimar que tota aquella terra no era illa, sinó ferma, i en veritat fou l'illa de Cuba". La visió que dona En Casaus sobre el que En Colom cregué de Cuba es contradiu completament, no només al llarg de la **Història** sinó amb el que l'Almirall ens en diu a la **Lletra** amb la qual anuncià la Descoberta, on queda palès que Cuba és certament una illa. Tots els muntatges posteriors que els censors han fet servir per evidenciar que Cuba era Terra Ferma o el Japó, i que la Terra Ferma era l'Àsia, no s'han de comprendre pas com una argücia literària o un travament mental d'En Casaus, sinó com una jugada política de molt alta transcendència. Perquè, tal com ho he exposat abans, si En Colom no va "descobrir" ni terres ni illes per voluntat i treball propis, com així assenyalaven les **Capitulacions**, sinó que s'ho va trobar per pur atzar, sense saber ben bé on anava i confonent tot el que veia amb altres llocs geogràfics, la Corona anul·lava el contracte i li expropiava les terres, el guanys que n'extreia i els títols concedits. Aquest fou el gran tema dels plets, el gran argument del fiscal de la Corona contra la família Colom. I d'aquí passaria a les cròniques amb la finalitat de conformar, així, la visió de la Corona amb la dels fets. Com és sabut, finalment, els Colom foren expropiats. Amb la qual cosa es fa encara més clara la importància extrema de la incorporació d'aquests passatges a l'obra d'En Casaus.

Tot i amb això, per causa de la barroeria dels censors, no s'ha pogut eliminar de l'obra d'altres rastres comprometedors, que ens mostren com En Colom, quasi abans d'emprendre el viatge de tornada, encara està preocupat per saber on és la Terra Ferma. Si ell hagués identificat, de primer antuvi, Cuba amb el Continent, no tindria cap sentit que el 9 de gener de 1493, segons el **Diari** que recull En Casaus, els indis, a petició de l'Almirall, li indiquessin més illes "vers l'Est o l'Orient, que havien de tenir noves de la Terra Ferma".

En Jaume Ferrer de Blanes, el gran absent

Un tema molt relacionat amb la descoberta és el de la correspondència que En Colom va tenir amb un cosmògraf rellevant de l'època, el qual, segons certes fonts, seria una de les causes principals que mourien el Descobridor a llançar-se a la conquesta del Nou Món. Doncs bé, En Casaus deixa ben entès que aquest cosmògraf fou un tal "Paulo, físic, florentí", identificat posteriorment per la crítica colombina com En Paolo dal Pozzo Toscanelli. I En Ferran Colom, que treballa amb els mateixos documents, també ho corrobora. Jo, no hi tindria res a objectar si no fos que ja l'Altolaquirre al seu

llibre Cristóbal Colón y Pablo del Pozzo Toscanelli, va demostrar que la correspondència que inclou En Ferran a la *Història de l'Almirall*, era una invenció, atès que hi havia un munt d'incongruències, "repeticions i llocs comuns", i dades inexactes que no concorden amb els fets que s'esmenten. Però, sobretot, perquè "En Toscanelli descriu països i ciutats, donant per segur que s'han de trobar al final de la ruta: la gran província del Catai, residència ordinària del Gran Khan; la de Mangi i la bella ciutat de Quinsai. Doncs bé, totes aquestes denominacions pertanyen al domini mongol a la Xina, fundat per Genguis Khan el 1206 i acabat el 1369. Però, el 1474, data d'aquesta carta, feia més d'un segle que la Xina no era ja governada pel Gran Khan, que el país no es deia Catai, que la província de Mangi ja no existia i que les ciutats de Cambelec, Zaiton i Quinsai tenien uns altres noms. La geografia de l'autor de la carta del 1474 es trobava un segle retardada".

Per si això no fóra prou, quan l'Herrera va començar a escriure la seva obra, ho féu tenint sempre a mà els papers, documents i obres del Pare Casaus, els quals afusellà i resumí tan literalment, que se l'ha arribat a titllar de plagiari. Però malgrat l'inqüestionable acatament i respecte a les assercions d'En Casaus, a qui tenia com a "autor de molta fe", l'Herrera no té en compte En Toscanelli com a inductor d'En Colom de la Descoberta, ans només En Martí de Bohèmia. Com hem d'interpretar aquest canvi? En Carbia, a **"Un enigma colombino resuelto. Por qué el cronista Herrera no hizo mención de Toscanelli"**, creu que l'Herrera tindria suficient informació com per creure que la versió d'En Casaus era errònia i que no hi havia res "que justifiqués la veracitat de la notícia". D'altra banda, ara que ja sabem com actuaven els censors, i vistes les coses sota aquesta òptica de la retallada seca i de l'afegit gratuït, és molt més versemblant opinar que els qui retocaren els llibres de l'Herrera i el d'En Ferran Colom, ho feren sobre un original suau desaparegut i que contenia un nom diferent del que ens han llegat aquests tan manipulats cronicons. Quin?

Per l'Herrera, novament, tenim constància que aquest cosmògraf era amic d'En Colom i natural d'alguna illa, car ens en parla com a "portuguès, amic seu, natural de l'illa de Faial, gran cosmògraf". Nogensmenys, l'única carta adreçada a En Colom per un cosmògraf, i que els crítics encara no han desestimat per apòcrifa és la d'En Jaume Ferrer de Blanes. Si bé és una traducció apanyada d'un altre original català perdut, no hi manquen indicis que ens mostren una pertinença geogràfica comuna (per tal com En Ferrer parla "d'aquesta nostra Espanya") i la compartició d'uns mateixos monarques (perquè s'hi refereix com als "nostres senyors"). Si, a més a més, tenim present que En Ferrer, en una carta als reis, datada el 27 de gener de 1494, deia que "sempre em referiré a la correcció dels que saben i entenen més que jo, especialment de l'Almirall de les Índies, el qual, *tempore existente*, en sap més que ningú en aquesta matèria", és evident que ambdós personatges ja es coneixien des de feia molt de temps i que hi havia entre ells una vella amistat, baldament només fos cosmogràfica. Només per raó d'aquesta antiga amistat i per raó dels seus coneixements cosmogràfics s'explica la seva participació en la comissió que fixarà la divisió de l'Oceà Atlàntic entre els reis d'Espanya i Portugal, un cop legalitzat el descobriment de les noves terres. En Ferrer orienta, aconsella i indueix En Colom a la Descoberta del Nou Món. En Colom organitza l'expedició i la du a terme victoriosament. Després, En Ferrer supervisa els detalls i fixa els límits d'Espanya i Portugal a l'Atlàntic. Sense una relació de causalitat directa entre el fet d'assessorar En Colom perquè emprengués la gesta i la consegüent descoberta, no podríem, tampoc, explicar per què En Ferrer remetrà un mapamundi als reis l'any 1495. És que no en tenien prou amb els mapes d'En Colom i d'En Joan de la Cossa? Que En Ferrer envii un nou mapamundi als monarques em dona a entendre que es podria tractar del mapa original de la pre-descoberta, o d'una còpia d'aquest, atès que En Feliu de la Peña ens diu que En Colom va descobrir les Índies "per mitjà d'un Mariner Català". I que, fins i tot, el mapa amb què En Colom es guià al llarg del primer viatge, també podria ser una còpia del d'En Ferrer, si bé no tan detallat. La qual cosa aclariria per què els reis li requeriren el mapamundi, tenint a l'abast -com tingueren- d'altres mapes prou solvents. I desmuntaria novament el prejudici que la descoberta d'Amèrica fou un fet reservat només als castellans, per tal com En Ferrer i el pavorde de Barcelona Jordi Sanç -un altre dels principals informadors del tema de la partició de l'Atlàntic- eren catalans. Si els catalans haguessin

estat exclosos de les Índies, tampoc no tindria sentit que el rei Ferran, el 15 d'agost de 1494, escrivís als lloctinents de Catalunya i Mallorca, i al virrei de Sicília, per notificar-los l'acord amb Portugal i encarregar-los de cercar mariners, cosmògrafs i astròlegs experts, perquè donessin llur parer per escrit "sobre fer la dita ratlla, línia o límit certa i veritable". Com també es demanarà al governador de València que atengui la mateixa demanda. Les cartes creuades entre els consellers de Barcelona d'altres instàncies governamentals catalano-aragoneses que resultaran d'una tal demanda reial, acaben clarificant que l'afer fou assumit de ple -i tirat endavant de ple- en la totalitat dels països de la Corona d'Aragó.

Resten, doncs, provats els grans coneixements cosmogràfics d'En Ferrer. I resta lliure de tot dubte la seva amistat amb En Colom. Què podem dir, ara, del fet que "era natural de l'illa de Faial"? Evidentment, el nom de "Faial" que ens facilita l'Herrera, talment com el nom primigeni perdut del cosmògraf, és una clara suplantació del nom original, també perdut. El nom desaparegut d'una illa. Quina? Si bé és prou cregut que En Ferrer de Blanes era natural de Vidreres, i que, més endavant, entre els anys de 1437 i 1447 fou cambrer del rei de Nàpols, i que el 1466 ja n'era tresorer, no per això són menys certs els seus serveis al rei Alfons de Xipre. La correspondència recollida a les **Sentencias catholicas del divi poeta Dant, florenti**, de 1545, ens mostren un Jaume Ferrer resident a Xipre, que ens hauria de fer pensar. Està clar que, d'aquí, no se'n pot deduir cap signe de naturalesa. Però ens hi apropiaria moltíssim la dada que ens dona En Lluís Nicolau d'Olwer, a **L'expansió de Catalunya a la Mediterrània Oriental**, que entre les famílies catalanes establertes a Xipre hi havia la dels Ferrer. Fet que obre una nova via d'estudi i estableix uns vincles estretíssims amb aquella illa que no es desdiuen del que, si bé desvirtuadament, apuntava l'Herrera.

Amb això, vull dir que el cosmògraf que els censors fan desaparèixer dels llibres d'En Casaus, d'En Ferran Colom i de l'Herrera, no podia ser cap més altre que En Jaume Ferrer de Blanes. I que, si justament l'obliteren, és per la seva promesa i inevitable condició de català, per la seva antiquíssima relació amb els reis dels diferents Estats de la Corona d'Aragó i per la seva antiga amistat amb l'Almirall.

La jugada més subtil: la invenció de Palos de Moguer

El tema del port de partença és també clau per entendre el conflicte. Mentre d'una banda En Casaus recull les paraules d'En Colom "vaig venir a vila de Palos, que és port de mar, on jo vaig armar tres naus molt aptes per a un fet semblant, i vaig sortir del dit port molt proveït de moltíssims manteniments i de molta gent de mar", d'una altra, comenta que "va sortir del riu i barra que s'anomena de Saltes, perquè es diu així aquell riu de Palos". Doncs bé, Saltes era ja aleshores, i des de feia dos segles, una illa totalment deshabitada. A més a més, cal deixar palès que "aquell riu de Palos" de què parla En Casaus no ha estat mai esmentat amb anterioritat. I que, per tant, ha desaparegut del text perquè el censor el va considerar una prova massa comprometedora políticament, com tot el que feia referència a Catalunya. Què més, si no, els podia comprometre? Altrament, hi ha un gran nombre de cronistes de l'època que no el fan salpar ni de Palos ni de Saltes, sinó de Cadis. I la mateixa **Lletra** d'En Colom en què anunciava la Descoberta, tant amaga el nom del port, en algunes edicions, com l'identifica amb Cadis, en unes altres. Aquesta gran quantitat de possibilitats torna a mostrar que els censors han tapat el nom del port originari, i que estaven més preocupats per fer-lo desaparèixer que no pas perquè concordessin els noms improvisats de la substitució. Però també en aquest cas, hi ha rastres més que suficients que ens condueixen a un port català: el port de Pals, a l'Empordà. Fou la Teresa Baqué, a "**Noves dades sobre el Descobridor d'Amèrica a Catalunya** (l'*Herald «Paine pour Joie»*)", la primera a indicar aquesta substitució. Després, l'ha denunciat també En Llorenç Gandol al seu intel·ligentíssim llibre, encara inèdit, **El Descobridor d'Amèrica**, Joan Baptista Colom. Català de Tarroja de la Segarra, des d'on retreu que "la «història» que ens

han donat oficialment del Descobriment, de fet, és una novel·la historiada; o millor: una història novel·lada, en la qual l'únic fet històric indiscutible és el Descobriment". I jo mateix he acabat de reblar el clau en dos articles intitolats "**En Cristòfol Colom i la mentida de Palos de Moguer**" i "**En Colom va salpar de Pals**", on explico, amb tots els ets i uts, els rastres del frau que el canvi del port del Pals català pel Palos espanyol ha comportat. Seria llarguíssim estendre-m'hi novament. Però no voldria passar per alt quatre evidències fonamentals a favor de la causa catalana. La primera rau en el fet que certs cronistes exposen que la primera expedició de la Descoberta travessà les Columnes d'Hèrcules. Així ho explicita l'Alfonso García de Matamoros, al seu **De Academia et Doctis Viris Hispaniae**, de 1553: "un cop guanyades les Columnes d'Hèrcules, pel mar anomenat Ocea Atlàntic i Gran, naveguen feliçment pels Antípodes". I així mateix ho ratifica el mapa d'En Piri Reis, de 1513: "vam arribar primer a l'Estret de Ceuta i, després, havent recorregut quatre mil milles...". La segona evidència a tenir en compte és que alguns cronistes recullen el fet que En Colom va anar des del lloc on va desembarcar fins a Barcelona a peu, en tornant de descobrir el Nou Món. El seu fill Ferran explica detingudament que "en el viatge es va haver d'aturar, si bé poc, per la molta admiració dels pobles per on passava, atès que de tots ells i de les seves proximitats, la gent corria cap els camins per veure'l a ell, i als indis, i les altres coses i novetats que duia". I idènticament fa En Francisco López de Gómara, a la **Historia General de las Indias y Conquista de México**. La qual cosa donaria sentit a la rebuda que els Reis Catòlics feren a En Colom al monestir de Sant Jeroni de la Murtra, a Badalona, si és que verament provenia de Pals i no de Palos. Fou també al Mas Sunyol, una casa pròxima al monestir, on, segons els cronistes badalonins, s'estatjà i dormí En Colom en aquella ocasió. Ara fa un parell d'anys que l'amic i colombista Francesc Albardané, furgant a l'Arxiu Notarial de la ciutat comtal, trobà un document en què constava que aquesta casa pertanyia a la família dels Colom barcelonins. S'entén, doncs, que el Descobridor no va fer res més que no fos dormir a casa seva.

La tercera evidència és que, per més que els documents de l'època ens parlin de Palos com d'una fortalesa militar, la veritat és que mai no ho fou. Ni avui dia s'hi conserva cap rastre arqueològic que ho pugui certificar. Cosa que no passa amb Pals, que encara manté totes les traces de la vila fortificada medieval.

I, finalment, la quarta: l'any 1628, l'Andreu Bosch, un franciscà de Perpinyà, edità un **Sumari, Index, o Epitome dels Admirables, y Nobilissims Títols de Honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya**, on ens deixà escrit: "no saben tots quant gran part tenen los de Catalunya, Rosselló y Cerdanya a la gloria y blaso de la primera Conquista y descobriment del nou Orbe, è Indies Occidentals, puix lo Capità Christophol Colon des dels anys 1492 que començà anar a la empresa amb cent y vint soldats del port de Palos de Moguer". La contradicció no pot ser més sorprenent ni més astoradora, perquè, d'una banda, ens parla d'En Colom i, de l'altra, ens diu que la glòria de Catalunya fou d'armar l'expedició amb cent vint homes i sortir de Palos de Moguer! Ultra el fet que el 1492 Palos i Moguer formaven dos municipis totalment separats i independents, ¿on és el mèrit dels catalans, si En Colom era genovès i el port era andalús? El dilema tan sols es resol si sabem que el censor ha canviat el nom del port. Car només amb un port català -el port de Pals- tindria coherència plena la frase d'En Bosch, desvirtuada pel censor.

Mariners inventats al servei de la mentida

Amb els mariners s'esdevé conformement: desapareixen els seus noms i són substituïts, amb posterioritat, per noms de mariners espanyols que, o bé anaren a Amèrica molt més tard, o no hi anaren mai, perquè foren fruit de la més fantàstica imaginació dels censors. Malgrat i que En Casaus ens diu que eren tots de "Palos", a les llistes inventades després, amb prou feines si hi ha una vintena de mariners d'aquesta vila andalusa. Cosa raríssima que ha fet estranyar En Roselly de Lorgues que

"cap dels tripulants de la Santa Maria no era de Palos!". Una de les proves clares de la falsificació dels noms ens la dona En Rumeu de Armas que, al seu extraordinari article **"Colón en Barcelona"**, reproduceix un fragment del **"Rol o relación de la gente que fué con Cristobal Colon en el primer viaje"**. Després d'una breu introducció notarial, venien els noms dels mariners que anaren en aquell viatge, però segons En Rumeu, la relació "ja no és autògrafa de l'almirall". El fet que el Rol sigui una còpia de 1498, que no sigui autògrafa de l'Almirall, que hi falti un full, que només hi constin quaranta noms dels cent vint mariners que anaren en el viatge de descoberta, i que només n'hi hagi deu de coneguts amb anterioritat, no ha fet sospitar gens ni mica l'Alicia B. Gould de la falsedat de la llista. La Gould, que ha dedicat la quasi totalitat de la seva vida a escatir els noms d'aquests mariners, i que ha publicat els seus eruditíssims treballs en diversos números del **"Boletín de la Real Academia de la Historia"**, entre els anys de 1924 i 1973, no ha fet res més que treballar sobre documentació adulterada, sense mai ni arribar a sospitar l'engany, si bé, en moments molt puntuals, en què la seva desorientació depassava els límits permissibles a tot sentit crític, ha semblat intuir-ho indolentment. Així, pot parlar dels falsos testimonis, però com si donés a entendre que llurs mentides cohesionessin encara més la certesa històrica. Diu: "el testimoni que algunes persones s'atreveixen a donar és hilarant. Cinquanta i encara seixanta anys després del descobriment hi ha senyores molt respectades a Moguer que parlen com a testimonis oculars de la sortida d'En Colom. Tenien en aquella saó cinc i sis anys «poc més o menys»; els pregunten, i elles donen el seu parer sobre els assentaments entre En Colom i En Martín Alonso Pinzón i sobre els càrrecs que tenien, respectivament, En Juan Niño i En Pero Alonso Niño".

Pel que fa a d'altra documentació consultada, com és ara els **Pagaments** als mariners, comenta amb una paorósissima serenitat: "tenim els llibres de la Contractació; però aquesta casa no es va fundar fins el 1503, quan ja feia anys que els supervivents havien rebut els seus diners; així, són només els morts de la Nativitat els que hi consten, mitjançant els seus hereus. A més a més, tenim notícia dels pagaments efectuats, però no sabem res dels mariners els hereus dels quals no aparegueren. Per ells ens cal veure les nòmines. La cèdula amb nòmina completa dels difunts de la Nativitat, que En Navarrete creia tenir, se cita moltes vegades als pagaments, i consta que era datada el 20 de desembre de 1507 (a Burgos), i que per ella, després de tant de temps, es feren els pagaments de 1508, trobats per En Delgado. L'he cercada amb afany, no només a Sevilla, on havia de ser, sinó a Simancas i a Barcelona, i no n'he trobat ni rastre". I continua: "dels pagaments anteriors a la Casa, sabem pel Rol els diners avançats, però no tenim res dels pagaments de la tornada del viatge, els quals (diu En Colom) s'efectuaren a Barcelona el maig de 1493".

Una altra de les fonts que empra l'autora per confeccionar la seva **"Nueva lista documentada de los tripulantes de Colón en 1492"** és la prou coneguda **"Información y Testimonio de como el Almirante fue a reconocer la isla de Cuba quedando persuadido que era Tierra Firme"**, del 12 de juny de 1492. En aquesta **"Informació i Testimoni"** hom esmenta tots els tripulants de la carabel·la "Niña, que té per nom Santa Clara", jurant que Cuba era Terra Ferma. I aquests noms, doncs, han passat també a formar part de la veracitat de la sobredita llista. Tot i amb això, En Caius Parellada, després d'un estudi minuciós del document, i d'observar-hi els ja recurrents absurds, contrasentits i incongruències jurídiques i històriques, l'acabarà titllant de "flagrant falsedat".

Per si encara fos poca la ingenuïtat de la Gould, cal continuar remarcant les seves paraules d'incomprensió general sobre la superxeria de les fonts: "pel que fa a la família Niño, em dono per vençuda. Els testimonis no estan d'acord, i divergeixen de tantes maneres, que al final he posat tots els Niño a la classe de «dubtosos», excepte En Juan, En Francisco i En Pero Alonso"; i "sembla que tot el que fa referència a la família Niño està enredat"; o bé: "estic persuadida que entre els Niño i els Pinzón hi ha duplicacions i equivocacions, fins al punt que sospito que alguns d'ells no han existit mai"; i encara: "quant a la total tripulació de la carabel·la Niña, no tenim seguretat de ningú, fora de l'oficialitat. Com a més o menys probables hem assenyalat l'agutzil, vuit mariners i tres grumets". I

amb idèntic enfavament descriurà que hi ha noms de mariners que han desaparegut dels documents i d'altres que hi han estat afegits ben gratuïtament. No s'immutarà en absolut a esbrinar el perquè.

Els germans Pinson i la revolta catalana contra En Joan II

Tornant a la **Història** d'En Casaus, una cosa sí que hi resta clara: que els germans Pinson viuen a "Palos". Però els noms dels germans també han sigut desfigurats. Pel document que la Núria Coll va exhumar el 1950, sabem del cert que En Vicente Yáñez Pinzón es deia, almenys a Catalunya, *Vicens Anes Pinson*. Segons l'original, autèntic per mi de tot en totes, el cognom és *Anes*. I és justament amb aquest mateix cognom, el d'Anes, que aquest Pinson apareix documentat als manuscrits de la **Història** de la Biblioteca Nacional de Madrid i del **Diari de Bord** de l'Arxiu del Duque del Infantado, si bé les transcripcions modernes l'anomenen Yáñez. I també, de tant en tant, com a Anes se'ns mostra als documents de la Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Car fou a Catalunya, i concretament a l'Empordà, on aquesta família portuguesa dels Anes (Anyes, Eanes o Yáñez) tingué un paper importantíssim a la Guerra que la Generalitat mantingué contra En Joan II. La llista dels Anes, amb càrrecs polítics i militars, és més que notòria. I es pot observar amb deteniment a les obres d'En Martínez Ferrando Pere de Portugal, **"Caballeros Portugueses en el Alzamiento de la Generalitat Catalana contra Juan II"** i **Catálogo de la documentación de la Cancillería Regia de Pedro de Portugal**. I la Teresa Baqué documenta En Vicens Anes com a pertanyent a "la casa del senyor rei". Si, per tant, els tres Pinson havien de ser germans, haurien d'haver tingut cognoms homònims. Fou així? Per En Casaus sabem que En "Martín Alonso Pinzón" havia estat a Roma a la llibreria del Papa Inocenci VIII. Que havia estat a Roma ho corroboren, a més a més, diversos testimonis dels plets. Com que sabem que l'Alfons Anes o Ianyes fou el Procurador Reial i l'Ambaixador fidel a la Generalitat a la Cort de Roma, la identificació d'aquests dos personatges en un de sol esdevé necessària per entendre la seva consanguinitat. També, com que En Feliu de la Penya, als **Anales de Cataluña**, ens diu que En Colom va organitzar el viatge amb En "Fernández Pinçò", ens trobem novament davant una altra contradicció: el "Martínez Pinzón" de qui parla En Casaus. Però atès que tenim coneixement que En Ferran Anes o Ianyes és Lloctinent de la Tresoreria Reial, és fàcil de veure el mecanisme del canvi enginyat pels censors: de Ferran passa a Fernández, i d'aquí a Martínez. Tenint això present, el nom dels tres germans se'ns mostraran ara sense la més mínima fissura: Alfons Anes Pinson, Ferran Anes Pinson i Vicens Anes Pinson, residents a la vila de Pals. ¿On En Colom els podia haver conegut, si no fou a la Guerra Civil? I, ¿on podia haver tingut "coneguts i amics" -que diu En Casaus-, si no a Pals? O és que, potser, podríem trobar cap mena de relació entre els revolucionaris portuguesos que servien la causa catalana, talment com féu En Colom, i el Palos andalús? Adduir que, per tal com hi ha testimonis als plets colombins que donen fe que els Pinson vivien a Palos, cal concloure que aquesta família era andalusa, és d'un infantilisme crònic, a les envistes del que he vingut mostrant fins aquí. Nogensmenys, que els documents, oficials o no, autèntics o potinejats, asseverin que els Anes eren de Palos, no es contradiu ni un punt amb el fet que aquest nom és la correctíssima i oficial traducció en llengua castellana del Pals empordanès. I que molts documents oficials de la Cancelleria catalano-aragonesa, en aquesta època, ja es redactaven en castellà. El que resulta més preocupant són els escrits -que n'hi ha a balquena- que els fan de Palos de Moguer, o només de Moguer. L'adulteració documental és palmària, en el primer cas, perquè el 1492 Palos i Moguer formaven dos municipis completament separats i independents; i en el segon, perquè si eren de Moguer no podien ser de Palos.

I pel que fa als testimonis, ja En Casaus es queixa de les mentides i falsedats reiterades, que una gran part d'ells exposaren en els plets. Altrament, el delictes de falsedat testimonial i la seva reglamentació i penalització jurídica és contemplat a tots els furs, observances, lleis i ordinacions dels regnes hispànics de l'època. A les **Constitucions y altres Drets de Cathalunya**, aprovats a les Corts de Montsó de 1585, al capítol XIII, que tracta sobre el crim de depositar falsament, no només "es imposada pena

contra los testimonis falsos que testificaran axi en Causas Cívils, com Criminals", sinó que, fins i tot, s'hi ordena que les sancions "se extengan també als subornadors y mediadors de tals testimonis falsos". Amb la qual cosa es comprèn que molts testimonis, en qualsevol tipus de plet, no actuaven i deposaven per voluntat pròpia, ans per instigació d'una de les parts litigants. Però, donat que en els plets colombins la Corona Espanyola és una part en litigi, és obvi i conseqüent veure-hi la part essencial i fonamental del suborn a testimonis, de la desaparició de documents i de la censura del llibres tal com l'he vingut explicant: amb el canvi radical de la història.

La reina Isabel i les joies inexistents d'una Castella sense cap protagonisme descobridor

En aquest mateix sentit d'adulteració històrica, caldria parlar del patrocini de la primera expedició al Nou Món. Si bé la quasi totalitat d'edicions de la *Lletra* d'En Colom en què anunciava la Descoberta, només fan referència al rei Ferran, ja sia com a rei d'Aragó, ja sia com a rei d'Espanya, però mai com a únic monarca de Castella, els censors carregaran tots els mèrits a la reina Isabel i, en exclusiva, a Castella. La faula mitològica de la reina empenyorant les joies de la corona per subvencionar l'empresa, ja fou enrunada el 1916 per En Francesc Martínez i Martínez a *El Descubrimiento de América y las joyas de la Reina Isabel*. L'autor hi apuntava que "les històries modernes han falsejat algunes de les seves circumstàncies interessants, inventant una llegenda molt poètica i, si voleu, molt patriòtica, però que, en defensa de la veritat i per les glòries legítimes dels Estats que formaven la Corona d'Aragó, no hem de consentir que perduri; cal -la justícia ho exigeix- rebaixar una mica la glòria de la boníssima reina Isabel i la dels seus cortesans i enlairar la del seu marit Ferran II d'Aragó i dels seus súbdits, provant documentalment que *a aquests i no als primers es degué el descobriment de l'anomenat Nou Món*. I més encara: que l'excel·lent reina castellana ni va poder empenyorar, ni molt menys vendre les seves joies, ja que no podia disposar de les més riques, perquè estaven dipositades a València".

Avui dia cap historiador seriós ja no dóna crèdit a la rondalla de la reina Isabel empenyorant les joies. Però les conseqüències que se'n derivaren, amb el fet d'adscriure a Castella l'organització i l'assumpció de l'empresa, encara perduren actualment, estretament connectades al fet que és la reina de Castella -i no pas el rei d'Aragó- qui pren la iniciativa i qui s'apropia la gesta, amb la consegüent exclusió de la corona catalano-aragonesa.

De res no ha servit fer veure que és el Secretari del rei qui signa les Capitulacions, que es guardaran a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i no al de Castella; que són sempre catalano-aragonesos els qui es mouen amb el rei per fer anar endavant l'empresa: En Joan de Coloma, En Lluís de Santàngel, En Joan Cabrero, En Gabriel Sanxis; que els títols que se li atorguen a En Colom, com el de Virrei i Governador General són inexistents a Castella i propis dels regnes d'Aragó; que segons En Surita, En Feliu de la Penya, l'Andreu Bosch, En Pere Tomic o la *Proclamación Católica*, l'empresa fou promoguda sols pel rei d'Aragó, o que, segons En Cristòfor Despuig, no hi intervingueren castellans. De res serveix saber que l'expedició va tornar a Barcelona i des d'aquí el rei organitzà la nova conquesta amb 17 vaixells i 1500 homes; de res saber que el rei Ferran, al seu testament, deixava a la seva hereva "la part a Nos pertanyent de les Índies de la Mar Oceànica". Totes aquestes traces són menystingudes i es continua afirmant, sense cap mena d'escrúpol ni rigor històric, que fou només la reina de Castella la qui ho finançà tot.

La presa de possessió: una altra presa de pèl

De ser això cert, En Colom hauria d'haver pres possessió jurídica de les noves terres descobertes, en nom de Castella i amb la bandera castellana, quarterada amb castells i lleons. I les cròniques coetànies

ens n'haurien de donar fe a bastament. Però no ha estat mai així. Per En Casaus, "l'Almirall va treure la bandera reial i els dos capitans [Alfons Ianyes i Vicenç Ianyes] sengles banderes de la creu verda, que l'Almirall portava a totes les naus per senyal i divisa". I per En Ferran Colom, "l'Almirall va baixar a terra amb el bot armat i la bandera reial desplegada. Això mateix feren els capitans de les altres naus, que hi entraren amb els seus bots amb la bandera de l'empresa, que tenia una creu verda, amb una F en un costat i a l'altre unes corones, a la memòria de Ferran i Isabel".

Per bé que els censors hagin retocat els colors, canviant el vermell autèntic de la creu pel verd, en un intent de desnaturalitzar el significat polític de l'ensenya, el cert és que no hi deixa d'haver el més mínim dubte que la bandera reial és la de la creu de Sant Jordi. Tot i amb això, i atès que ni En Ferran Colom ni En Casaus no diuen que la bandera reial fos la de la creu, sinó que només la fan la bandera de l'empresa, algú encara podria dir que l'empresa era catalano-aragonesa i la conquesta definitiva, castellana. Doncs, ni això. La bandera reial d'Aragó fou la bandera de la creu, perquè En Pedro Simón, a les *Noticias Historiales de la Conquista de Tierra Firme*, ens ho constata sense embuts: "saltaren a terra amb l'estendart reial estès, que era el que es donà per a l'empresa, amb una creu verda, amb certes corones, i amb els noms dels Reis Catòlics". D'on es dedueix que, si saltaren a terra amb "l'estendart reial", la creu d'aquest estendart no podia ser mai verda, sinó només vermella.

Posats, encara, a cercar retops més tendenciosos, hom podria ara estar d'acord que la bandera fos la de Sant Jordi, però que els reis, al capdavant, fossin els reis de Castella. Sobre això caldria fer dues puntualitzacions. La primera, és que En Colom, a la *Lletra* adreçada a l'escrivà de ració de la Corona catalano-aragonesa, Lluís de Santàngel, amb la qual li anunciava la Descoberta, diu: "en vint dies vaig passar a les Índies amb l'armada que els il·lustríssims Rei i Reina, els nostres senyors, em van donar; on jo vaig trobar moltíssimes Illes poblades amb gent sense nombre: i de totes elles n'he pres possessió per ses alteses amb pregó i bandera reial estesa i no em fou contradit". Ara bé, com que En Santàngel era súbdit de la corona aragonesa, els "reis" i les "alteses" de qui parla En Colom, només poden referir-se als reis i a les alteses d'Aragó, donat que En Santàngel no podia ser, mai dels mais, català i súbdit dels reis de Castella. I la segona puntualització és un fragment de la *Historia General de las Indias y Conquista de México*, d'En López de Gómara, que fa: "va dir que el Sant Pare de Roma [Alexandre VI], vicari de Jesucrist a tota la rodonesa de la terra, que tenia poder absolut sobre les ànimes i la religió, havia donat aquelles terres [és a dir les Índies] al molt poderós rei de Castella, el seu senyor". Cosa completament falsa, que demostra novament la imperícia del censor a l'hora de canviar "Aragó" per "Castella". Car, si Alexandre VI, com a català que fou, tingué mai un senyor rei, del qual en fou súbdit, aquest no podia ser cap altre que el rei d'Aragó.

¿Va demanar En Colom uns càrrecs polítics als reis de Castella que només podien atorgar els reis d'Aragó?

Directament relacionat amb la presa de possessió del Nou Món i amb la seva adscripció a la Corona d'Aragó, sobresurt el tema dels càrrecs polítics que sol·licità En Colom a fi de poder-los desenvolupar en els seus nous dominis. Vull remarcar aquí molt especialment el fet que no són els reis els qui premien el Descobridor amb uns càrrecs qualssevol, sinó només amb aquells que En Colom demanà que li atorguessin a les *Capitulacions*, un cop trobades les noves terres de les Índies. La qual cosa vol dir que En Colom desitjava governar al Nou Món amb uns càrrecs específics, precisos, ja coneguts per ell de primer antuvi, i que s'ajustaven perfectament a les seves concepcions polítiques, tan civils com militars. Quins foren aquests càrrecs? Doncs el d'Almirall de la Mar Oceana, el de Virrei i el de Governador General.

Pel que fa als dos darrers, han estat profusament estudiats per En Jaume Vicens i Vives. Els resultats del seu treball, en què comparava aquests càrrecs colombins amb els càrrecs propis de la Corona

d'Aragó, es publicaren el 1948 en un article intitulat "**Precedentes Mediterráneos del Virreinato Colombino**". Les observacions que hi fa són transcendents a l'hora de comprendre encara més quin fou el país que descobrí el Nou Món, el país al qual s'incorporaren les noves terres, i el país del qual s'exportaren els càrrecs polític-administratius amb què En Colom havia de regir, d'ara endavant, els nous pobladors americans.

D'entrada, apunta En Vicens i Vives que "ni amb la més absoluta candidesa es poden admetre virreis a la Castella del segle XV". I que, per tant, "els virregnats americans, que durant quasi tres segles foren la columna vertebral del règim administratiu d'Espanya a les Índies, trobaren els seus lògics i directes antecessors en les institucions similars creades a la Corona d'Aragó". El seu estudi desglossa al detall el desenvolupament d'ambdós càrrecs i els compara amb els ja existents a Catalunya, Aragó, Sardenya, Nàpols i Sicília. Les coincidències entre els uns i els altres són més que reveladores, car, fins i tot, és idèntic el llenguatge emprat a les clàusules dels nomenaments de virreis, lloctinents i governadors generals concedits pels reis catalans en els seus dominis mediterranis amb els que els Reis Catòlics atorguen a En Colom pels nous dominis ultramarins.

A idèntiques conclusions arriba En Frederic Udina a la seva comunicació **De Nou sobre les Capitulacions de Cristòfor Colom**, presentada al XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. A més a més, l'Udina compara les **Capitulacions** guardades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, amb un altre document semblant, però guardat als arxius de Simancas i d'Índies. Les diferències entre ambdós documents no em deixen tampoc indiferent. A cop d'ull, ja sobta que, mentre el de l'arxiu català s'acorda amb les prescripcions cancelleresques de la Corona d'Aragó, el dels arxius espanyols ho fan per la Cancelleria Castellana i amb tots els seus requisits, però amb la incongruència de no haver-hi esborrat el nom del secretari Coloma, que és qui signà les **Capitulacions** que es guarden a Barcelona. Però hi ha d'altres canvis: l'omissió del mot "General" en referir-se al Governador (cosa que no ens ha de sobtar perquè, com diu l'Udina, "el mot *general* és el que li dona una filiació d'institució de la Corona d'Aragó"); l'obliteració del nom de l'Almirall de Castella Alfonso Enríquez (fet totalment incomprensible, tenint en compte que ara es tracta d'un document emanat de la cancelleria castellana); la limitació de les concessions de les **Capitulacions**; l'eliminació de la frase "en alguna satisfacció del que ha descobert", pel fet que evidenciava una pre-descoberta o, entre d'altres de menor importància, la interpolació dels noms de tots els regnes que els reis Catòlics posseïen, la qual cosa desvincularia l'empresa d'un exclusivisme catalano-aragonès. L'Udina és concloent: "mentre que les **Capitulacions** es mouen en un ambient mediterrani -virrei, governador general, cancelleria de la Corona d'Aragó, funcionaris d'aquesta, «Plau a Ses Alteses»- el privilegi del 30 d'abril *castellanitza* l'empresa".

Tot amb tot, es tractarà d'una castellanització forçada, artificial, truculenta. Són massa els senyals de catalanitat que s'escapen a la mà de l'adulterador. Les diferències que acabem de veure entre el document guardat a Barcelona i els dels arxius espanyols són fonamentals, com ho són els càrrecs que En Colom sol·licità als reis. Per En Vicens i Vives, "sembla com si en el segle XV es reservés l'ús del títol de lloctinent als estats continentals de la Corona d'Aragó i el de virrei als oficials semblants dels ultramarins". Com que això és exactament el que s'esdevingué amb l'atorgament d'aquests mateixos títols a En Colom, s'accentua encara més llur dependència de les formes de govern catalano-aragoneses.

La influència i la participació de Catalunya en l'ordenació jurídica d'Amèrica es fa tant o més concreta si ens adonem que a les **Instruccions** del 29 de maig de 1493 s'especifica que En Colom podrà nomenar jutges "tal com els acostumen a posar els altres virreis i governadors de Ses Alteses". Però, de "Ses Alteses", és clar, com a reis de la Corona catalano-aragonesa, per tal com aquests càrrecs no existiren mai a Castella.

Castella: l'autèntic paradís de les hortes

Vistes així les coses, i entesos els retocs dels censors com un intent d'excloure Catalunya i Aragó de l'acte de la Descoberta d'Amèrica i de tota relació posterior, ja no ens serà tan abstrús comprendre que la quasi totalitat de referències que féu En Casaus d'aquesta confederació a la seva **Història**, foren suplantades pels mots "Castella" o "Espanya", segons convingués. Costaria de veure-ho si els retocs perpetrats pels censors no haguessin sigut tan xocants i tan allunyats de la realitat. Diu En Casaus que l'Almirall "va veure allà tantes i tan belles arbredes verdes, que deia que eren hortes, amb molta aigua, més gracioses i formoses que les de Castella"; "hi ha unes hortes, les més famoses del món, i quasi semblants a les de Castella"; "és tota poblada i llaurada i era tan verda com si fos a Castella, pel maig o pel juny"; "els aires saborosos i dolços al llarg de tota la nit; cap fred ni calor, com a Castella pel maig". En totes aquestes descripcions sembla que Castella, més que un país interior i de clima continental, en sigui un altre totalment mediterrani. Les referències a les hortes ens menen de dret a València i a Barcelona, perquè aquí les hortes guanyen un renom sense parió. Hieronymus Münzer, autor d'un **Viatge per Espanya i Portugal**, entre els anys 1494 i 1495, ens ha llegat unes sòbries descripcions de les ciutats en aquell precís moment. De Barcelona, ens en diu: "des del portal de Sant Antoni fins el mar, vers occident, és plena d'hortes, de camps, i de bellíssimes i amenes plantacions de magraners, llimoners, nesprers, palmeres, carxofes, pins, vinyes, albercoquers i d'altres arbres. La terra és abundant i fèrtil". I de València: "ens van dur a veure l'horta de la ciutat, que està excel·lentment plantada de llimoners, tarongers, poncemers i palmeres. I totes les seves tanques cobertes amb les branques i les fulles dels tarongers. Hi ha també taules, altars, trones, naus, seients, tot deliciosament construït amb murtra, que és a l'entremig del fruïter i l'arbust, de fulles sempre verdes, com el boix. Té flors blanques i molt oloroses, com el lliri de les valls. Sempre és verd com el boix. També vam ser a l'Horta del Rei, a la ciutatella i castell, que era molt ampla i estava sembrada de diverses fruites, amb sèquies i estanys; i igualment vam ser a d'altres hortes de nobles, totes tan ornamentades, que et creuries que eren un paradís".

La identificació de València amb l'horta, no només la copsà En Münzer, sinó també el mateix Colom. En el tercer viatge ens en parla d'una tenor gairebé idèntica a la del primer, però aquí València no és substituïda per Castella. Sinó que les comparances són fetes sobre termes, ara, ja del tot versemblants. Escriu l'Almirall: "hi havia cases i gent i terres galanes, tan formoses i verdes com a les hortes de València pel març"; i encara: "vaig trobar a la terra de Gràcia una temperança suauíssima, i les terres i arbres molt verds i tan formosos com a l'abril a les hortes de València". I en el segon viatge també hi trobem que En Colom descriu les cases d'uns nadius, amb unes parets "de canyes creuades o teixides, i al capdamunt també amb les seves verdures gracioses, com si fossin parres o vergers de tarongers o poncemers, com els que hi ha a València o a Barcelona". Vist això, em sembla just restituir a aquestes ciutats allò que els textos adulterats atribueixen a Castella, car jo no crec que aquesta tingui cap paratge que s'hi pugui comparar amb l'exactesa, precisió i coincidència que ho fan En Münzer i En Colom.

Evidentment que no és Castella la posseïdora d'aquelles hortes tan fèrtils i verdes, ni d'aquells aires tan saborosos i aquelles nits tan dolces de maig, sense gota de fred ni calor. Perquè com diu el refrany espanyol: "hasta el cuarenta de mayo, no te quites el sayo". I m'imagino que ho diran, almenys aquest cop, amb fonament de causa.

Castella o el país dels peixos

Però el paroxisme de la mentida, arribarà amb totes les expressions que parlen de Castella com un país mariner, pescaire i ric en peixos. N'hi ha diverses al llarg de la **Història**. Però la més gràfica, per la diversitat d'espècies que esmenta, és la següent: "van pescar molts peixos dels de Castella: alborns,

rogers, pixotes, galls, salpes, llisses, corbines, gambetes, i van veure també sardines".

Si bé la Castella actual és un país sense mar, no ho era a l'Edat Mitjana, atès que per la conquesta del regne de Múrcia, el 1243, s'obriria a la Mediterrània. I per les conseqüents dels regnes de Sevilla, el 1248; de Niebla, el 1262, i Tarifa, el 1292, arribaria a l'Atlàntic. Finalment, amb la conquesta de Granada, el 1492, la corona de Castella acabaria d'arrodonir la total possessió del litoral andalusí i s'asseguraria, així, el control estratègic de l'Estret de Gibraltar. Però a la **Història** d'En Casaus, tot aquest ample territori que Castella va anar incorporant a la seva corona, té un nom: Andalusia. I és amb aquest nom que sempre hi són designades per En Casaus aquelles terres meridionals, fins al punt d'arribar a significar un país propi, totalment diferenciat geogràficament de Castella. No fa gens estrany sentir dir a En Casaus que "el temps era com per l'abril a l'Andalusia" i "l'herba gran com a l'Andalusia". O encara: "va veure fesols, que són com tramussos de l'Andalusia". Finalment, la diferenciació de Castella i Andalusia com a dos marcs geogràfics diferents i antagònics l'observem en una altra descripció paisatgística: "tanta bellesa de boscatges i d'arbres tan graciosos i verds, diferents els uns dels altres i que alguns s'assemblaven a d'altres de Castella, i amb tanta frescor com pel maig a l'Andalusia, que li semblava que no hi podia haver cosa més delectable i agradable al món". I, fins i tot, hi ha una al·lusió al mar, on Andalusia, com de costum, pren el lloc a Castella: "i així s'havia manat de pregonar a tots els ports de l'Andalusia".

Per això, que En Casaus parli dels "peixos de Castella", podent-los haver fet perfectament d'Andalusia, em sembla una gran incongruència textual, només atribuïble a la badoqueria d'uns censors més preocupats a fer desaparèixer la denominació originària, que no pas a mantenir la versemblança de la realitat. I que demostra, novament, que "Castella" ha tornat a suplantar "Catalunya" o una entitat geogràfica i política on Catalunya hi estaria vinculada i hi tindria una preponderància especial. Això es veu clarament a la **Història de l'Almirall**, d'En Ferran Colom, car s'hi descriu el mateix passatge dels noms dels peixos, però amb l'única diferència que, aquí, "van agafar molts peixos com els d'Espanya". Per la qual cosa l'Almirall batejaria l'illa on van efectuar aquella pesca amb el nom d'Espanyola. Les últimes proves del canvi de noms les tenim en la denominació espanyola d'un parell de peixos: el primer, la "pijota", que no és altra cosa que la "pixota" catalana. "Pixota" és el nom popular català de diferents peixos de formes allargades i comprimides, semblants a les serps, com són la pixota blanca, la pixota vermella i la pixota de llanguet. Tota la resta dels noms dels altres peixos esmentats per En Colom, són ben populars. En canvi, "pijota" en espanyol té una significació ben diversa: "cria de la merluza", o sigui "llucet". Però el nom popular espanyol d'aquest peix és "pescadilla". El segon, són els anomenats "chopos", d'acord amb la traducció espanyola de l'edició italiana del llibre d'En Ferran Colom. "Chopo", en espanyol, no és cap peix, sinó un cefalòpode, també conegut, a Andalusia, per "jibia". Ara bé, com que el text d'En Ferran ens diu que els "chopos" són uns peixos anàlegs als peixos emperadors, només es poden referir a les "xopes": un peix comú a les costes de Tarragona i del País Valencià. Que la procedència dels peixos és Catalunya, ho acabem de saber per una altra denominació catalana, que En Casaus esmenta en molts altres paràgrafs de la **Història**: "la tonina". I és catalana, perquè se'n n'ofereix la corresponent traducció espanyola: "van veure també moltes tonines; aquestes són les que van veure les naus de Cadis, de què parlava Aristòtil, «y llamólas atunes»". Que serà com anomenarà les tonyines, d'ara endavant.

I si els noms dels peixos han estat traduïts del català a l'espanyol, els dels ocells també. Car el famós "rabo de junco", que En Casaus esmenta fins a la sacietat, no és altra cosa que el conegut "cua de jonc". Ocell molt comú a l'albufera de València, és conegut en espanyol pel nom dissemblant de "pato rabudo". I també els "pardales" esdevindran "aves pardelas" i, després, "pardelas".

De l'Espanya plural a l'Espanya només castellana

En el mateix ordre de coses, cal fer esment que la majoria dels historiadors moderns, sobretot els franquistes i els seus deixebles ideològics, han atribuït als Reis Catòlics la tasca transcendental de la sagrada unificació d'Espanya. I, en conseqüència, els sobrecarregaran amb el títol comú de Reis d'Espanya. Així, els editors d'arreu d'Europa de la *Lletra* d'En Colom en què anunciava la Descoberta, a més a més de citar sempre En Ferran com a impulsor de l'empresa, ho fan, també sempre, com a Rei d'Espanya. O sigui, com a rei de Castella i Aragó alhora. I fins En Casaus dedica un capítol complet -el quinze- a discutir si "aquestes Índies foren en segles ja oblidats, subjectes o senyorejades pels nostres reis d'Espanya". En cap moment, ni ell ni En Gonzalo Fernández de Oviedo -que discuteixen sobre aquest principi- no parlen de l'antiga subjecció de les Índies als reis de Castella, sinó d'Espanya. Fins i tot En Colom, no batejarà mai cap illa ni cap nou territori del Nou Món amb inspiració castellana. El nom de l'Illa Espanyola és l'exemple més patent de com el concepte geogràfico-polític que guiava el Descobridor no era castellanista, ans totalment peninsularista. Com tampoc no adreça la molt retocada "**Carta-pròleg**" del **Diari de Bord** als reis de Castella sinó "al rei i reina de les Espanyes": un terme encara actual que engloba unes fortíssimes connotacions de catalanitat. Nogensmenys, la quasi totalitat del llibre d'En Casaus posa les noves terres descobertes sempre sota el domini de Castella, contradient, així, la documentació coetània en què es parla d'Espanya com el marc geogràfic i polític comú dels reis de Castella i Aragó.

I si, ambdós reialmes formaven, per bé que independentment, la totalitat d'Espanya, i fou pel rei d'Espanya que es va descobrir el Nou Món, aleshores també llurs súbdits -castellans i catalano-aragonesos- tingueren accés a Amèrica sense restriccions de cap mena per raó de la seva nacionalitat. I la falla que "por Castilla y por León, Nuevo Mundo halló Colón", no té el més mínim fonament històric. És cert que, a partir del segle XVI, Castella s'anirà identificant cada cop més amb Espanya. I que podria semblar que allà on diu Espanya hauríem d'entendre, per aquesta mateixa identificació, Castella. Però si Castella va forçar aquest canvi i li donà tot l'impuls que li donà, fou només, sota el meu punt de vista, per acabar desplaçant Catalunya-Aragó de la conquesta d'Amèrica. Perquè, d'una banda, entesa la descoberta com un afer catalano-aragonès, els castellans tan sols tenien accés al Nou Món com a espanyols. I per l'altra, amb la identificació d'Espanya amb Castella, podien vetar-hi el pas a qualsevol altre regne peninsular que no fos el seu.

Catalunya i els mòbils més que confessables d'una fingida exclusió

Ara bé, per les portades dels llibres de L'Oviedo (**Historia General de las Indias**, de 1535) i la d'En Gómara (**Historia de las Indias y Conquista de México**, de 1552) hom palesa que es tractava d'unes històries en què hi havia pres part la totalitat d'Espanya, i no tan sols Castella, atès que els escuts de Catalunya-Aragó, i fins i tot el de Sicília, hi figuren ben clarament. Això no obstant, es podria afirmar tot el contrari: que Castella fou l'única nació que intervingué en la conquesta i que els escuts dels regnes de Catalunya, Aragó i Sicília figuren a les portades de sengles llibres per privilegi reial. I podríem donar-hi crèdit, si no fos perquè a la portada del llibre de L'Herrera (**Historia General de los Hechos de los Castellanos en las Islas i Tierra Firme del Mar Oceano**), tant a l'edició de 1601, com de 1730, sempre hi figura l'escut de Castella-Lleó. El pas d'"Espanya" a "Castella", i el canvi de les gestes dels espanyols per les dels castellans, serà ja un fet irrevocable en el tombant del segle XVII, amb l'única finalitat provada d'eliminar els rastres del catalans de les gestes d'Amèrica.

Que no hi va haver mai cap mena d'exclusió jurídica de la corona catalano-aragonesa a Amèrica, ho ha demostrat, també, recentment, En Romà Pinya al seu llibre **La debatuda exclusió catalano-aragonesa de la conquesta d'Amèrica**, on mostra nombrosa documentació on els catalano-aragonesos són tractats a les Índies com a súbdits del rei d'Espanya, i no pas com a estrangers. Apunta

En Pinya que "l'examen detallat del procés repoblador, mostra que en la pràctica no hi va haver exclusió o rebuig catalano-aragonès, sinó que el que hi va haver per part d'aquests països -que, contràriament del que passava a Castella, patien un dèficit demogràfic- fou purament una inhibició". I En José Maria Delgado Ribas, a "**América y el comercio de Indias en la Historiografía catalana (1832-1978)**" encara és més rotund, per tal com afirma que "caldrà relegar la pretesa exclusió catalano-aragonesa a la categoria de pura llegenda, estesa i propagada per mòbils inconfessables". Ara, havent analitzat la intencionalitat política dels canvis i omissions que els censors efectuaren a les cròniques, aquests mòbils ja no em semblen tan inconfessables.

Un pas endavant el faran En Pierre Vilar, a **Catalunya dins l'Espanya Moderna**, i En Martínez Shaw, a **Catalunya en la carrera de Indias**, en ratificar, no només que no hi hagué mai exclusió, sinó ni tan sols inhibició, atès que, com diu En Martínez Shaw, "els catalans intervingueren amb major o menor intensitat a la carrera de les Índies des de l'obertura mateixa del mercat americà". I que, per tant "l'exclusió legal de Catalunya del comerç americà se'ns mostra com una pura llegenda, malgrat la insistència en aquest punt d'un sector majoritari de la historiografia catalana".

Idènticament s'expressa En Feliu de la Penya al **Fénix de Cataluña**, publicat el 1683. Per ell, la despoblació de Catalunya és deguda "als que han sortit i surten contínuament cap a les Índies i Nou Món". Però "el més cert origen i principi de l'estat infeliç dels nostres temps és en la riquesa dels passats, amb la Descoberta de les Índies, perquè imprudents jutjàvem que s'havia de mantenir entre nosaltres sense les feines i exercicis de les bones arts". Però potser les paraules més preclares sobre si els catalans eren considerats o no estrangers a les Índies, ens les fa arribar el jurista castellà Juan Solórzano y Pereira, al seu llibre **Política Indiana**, editat a Madrid el 1648. Quan hi toca el tema de l'estrangeria catalano-aragonesa a Amèrica, ens diu: "jo no vaig veure mai que això darrer s'executés, ni que s'hi obrís plet a cap aragonès o l'obliguessin a constar com a estranger. Ans, per tal com el dit Senyor Rei Ferran era aragonès, molts d'aquell regne van passar des del seu temps, i cada dia passen a les Índies amb càrrecs i oficis molt honrosos, sense llicència ni dispensació particular d'estrangeria; i aquest costum sembla que va passar ja a força de llei, perquè trobo una notable cédula del tres de gener de 1596, en la qual es mana que no es procedeixi contra els de les illes de Mallorca i Menorca talment com si fos contra estrangers". Conseqüentment, em sembla ben obvi, que l'afirmació d'exclusivitat de Castella en la possessió del Nou Món és un nou retoc dels censors.

Per més que els historiadors insisteixin que el **Testament** d'Isabel la Catòlica i la **Butlla Inter Coetara** són prou explícits a remarcar que Amèrica només és per a Castella, les irregularitats textuais que s'observen en ambdós documents i la total desavinença històrica amb la resta de documentació fefaent coetània, denuncien tot el contrari. Així mateix ho ha vist, pel que fa al **Testament**, En Demetrio Ramos Pérez, en un article intítulat "**La aparente exclusión de los aragoneses de las Indias: una medida de alta política de D. Fernando el Católico**", on demostra plenament que l'ordre de la reina fou d'existència dubtosa i d'aplicació inversemblant.

Totes les evidències de la interpolació de "Castella" en una història en què no hi participà ni un castellà

Si Castella, doncs, pretenia quedar-se per a ella sola les noves terres d'Amèrica, calia que aquest desig s'acoblés perfectament amb la realitat. Però com que la realitat no només el desdeia, sinó que s'hi oposava frontalment, els censors decidiren canviar la realitat. Així, retocar el **Diari de Bord** d'En Colom, per tant com narrava fil per randa, rumb a rumb, vent a vent, dia i nit, els fets que s'esdevingueren en el primer viatge de Descoberta, es convertí en l'objectiu central de la maquinària censora. Per aquesta raó no es conserva avui dia cap dels escrits originals de l'Almirall que fan referència als seus viatges a Amèrica, ni tan sols les còpies primigènies que es feren en aquell moment.

De tota manera, si hem conservat una crònica prou exhaustiva del primer viatge, ha sigut mercès a la diligència del Pare Casaus, que inclogué les anotacions d'En Colom, si bé ja mutilades i, en alguns paràgrafs, confusionàries, dins la seva **Història**. Així ho han vist quasi tots els estudiosos del tema. L'André Saint-Lu, per exemple, a "**La marque de Las Casas dans le «Journal de la Decouverte» de Christophe Colomb**", on ens explica les raons que En Casaus podia haver tingut a l'hora de retocar un o altre fragment del **Diari** d'En Colom, assegura que, "havent decidit d'abreujar-lo, fou conduït a resumir i, així mateix, a suprimir nombrosos passatges, dels quals n'ignorem l'extensió i, naturalment, el seu contingut exacte". Però l'Emiliano Jos, que també es queixa de l'abreujament del text, a "**El Libro del Primer Viaje. Algunas ediciones recientes**", creu que "si no el tenim íntegre és per raó de la despreocupació de tota la família del Descobridor", perquè no n'asseguraren eficientment la seva impressió, malgrat i haver obtingut la reial llicència per fer-ho.

I En Juan Gil, a la "**Introducció**" de Cristóbal Colón. **Textos y documentos completos**, encara conclourà: "efectivament, no es tracta ja de suposar que s'hagi corregit una o altra paraula, aquesta o aquella expressió, sinó d'una qüestió molt més greu: que s'hagi alterat substancialment el text original dels **Diaris**, dels quals -estranya casualitat- ni tan sols ens n'ha arribat una mala còpia". I fent referència a interpolacions que ell considera inofensives, reblarà: "aquí, si res més no, hi podem descobrir l'afegit, innocent en aparença, com tampoc no causen cap mal major, certes explicacions a termes nàutics que semblen, simplement, glosses. Però, ¿quants altres afegitons han passat encara inadvertits? I el que és pitjor: ¿quants passatges han estat suprimits a fi de deixar en bon lloc la figura de l'heroi?". Cap d'aquestes transcendents qüestions no tindrà resposta per En Gil, que tampoc intueix -evidentment- cap rerafons polític a les retallades, cap conxorxa d'Estat portada a terme per professionals. Ans, fins i tot, desvincula En Casaus de les adulteracions del **Diari**. Per la qual cosa, caldria interpretar que el **Diari** s'adulterà i s'encongirà tot sol.

Sigui com sigui, no hi ha dubte que el text és un resum. Però, per mi, no fou dut a terme ni per En Casaus ni solitàriament, sinó pels censors. Que la família Colom volgués imprimir el **Diari**, que n'obtingués la corresponent llicència reial, però que el projecte no arribés a bon cap, ja ens hauria d'aclarir els mòbils polítics que hi havia al darrera, més que no pas "la despreocupació de tota la família del Descobridor", que diu En Jos. O és que el fet de demanar una llicència d'impressió és un desmenjament i una mostra de desídia? Si el projecte s'aturà fou només per intercessió de la Corona, que és l'única que exercia un control absolut sobre l'edició dels llibres.

Per contra, tenim les paraules d'En Casaus que ens testimonien que volia incorporar tot el text sencer del **Diari de Bord** a la seva **Història**: "vull posar aquí aquestes singladures o jornades de cada dia i nit, breument, tal com les vaig treure del llibre sobredit d'En Cristòfor Colom en aquella seva primera navegació". L'interpolació del mot "breument" no ens ha d'enganyar pas. Car, o bé transcriví les paraules d'En Colom "breument", o bé "tal com" les va extreure del llibre. Però no pas d'ambdues maneres alhora. Com que En Casaus deixa constància que transcriurà les jornades del **Diari de Bord** "tal com les vaig treure del llibre sobredit d'En Cristòfor Colom", és lògic deduir-ne que el "breument" hi ha estat interpolat per justificar-hi l'amputació i la tergiversació que els censors hi han introduït.

Per això com seria infinitament llarg, no m'he entretingut a precisar exhaustivament totes aquestes retallades. Sí que he fet, tanmateix, amb la finalitat demostrativa que m'he proposat en aquest treball, un estudi comparatiu dels textos de la **Història de les Índies** d'En Casaus (del manuscrit conservat a la Biblioteca Nacional de Madrid), amb la **Història de l'Almirall** d'En Ferran Colom, i amb una còpia resumida del **Diari de Bord** -atribuïda erròniament a En Casaus- que es troba, també, a la Biblioteca Nacional de Madrid. Car són tres llibres confeccionats seguint un mateix original d'En Colom, avui perdut. El propòsit és fer veure com els censors ara esborren una referència a Catalunya, ara l'atribueixen, indistintament, a Castella o Espanya; i com el gran nombre de

contradiccions és la clau per entendre els retocs. Però abans d'entrar-hi, cal recordar que, a les disset edicions de la *Lletra* amb què En Colom anuncià la Descoberta, les referències a Castella són nul·les, si bé les de Catalunya ja hi han estat esborrades. Vegem, doncs, unes contradiccions no tan irrelevantes com ens hauríem pogut pensar:

Divendres, 19 d'octubre de 1492

Història de les Índies: "diu que amb l'ajut de Déu entén que tornarà a *Espanya* per l'abril";

Diari de Bord: "per tornar a les Vostres Alteses, plaent Nostre Senyor, a l'abril";

Història de l'Almirall: no en diu res.

Diumenge, 21 d'octubre

Història de les Índies: "veieren unes llacunes d'aigua dolça, totes encerclades d'arbres graciosíssimes";

Diari de Bord: "aquí hi ha unes grans llacunes, i a sobre d'elles i a l'entorn, hi ha una arbreda meravellosa, i aquí i a tota l'illa són totes verdes i les herbes com a l'abril a l'*Andalusia*";

Història de l'Almirall: "baixà a terra en uns prats de tanta amenitat i bellesa com els d'*Espanya* en el mes d'abril".

Diumenge, 21 d'octubre

Història de les Índies: "sentien cantar els ocellets de diverses espècies dels de *Castella*".

Diari de Bord: "i el cant dels ocellets que sembla que l'home mai no voldria marxar d'aquí";

Història de l'Almirall: "se sentia el cant dels rossinyols i altres ocellets, tan suau que l'Almirall no sabia separar-se'n".

Diumenge, 28 d'octubre

Història de les Índies: "l'herba grossa com a l'*Andalusia* per l'abril i maig";

Diari de Bord: "l'herba grossa com a l'*Andalusia* per l'abril i maig";

Història de l'Almirall: "es veia l'herba alta i molt diferent de les nostres".

Diumenge, 28 d'octubre

Història de les Índies: "veié verdolagues i moltes bleds de les mateixes de *Castella*";

Diari de Bord: "veié verdolagues i moltes bleds";

Història de l'Almirall: "encara que hi havia verdolagues, bleds i d'altres de semblants, no les coneixien per raó de la seva diversitat".

Dilluns, 29 d'octubre

Història de les Índies: [les cases] "cobertes de fulles grans de palmeres molt formoses, de la manera, salvat que són molt més amples i gruixudes, de les que a *Espanya* en diuen margallons";

Diari de Bord: "totes són de branques de palmera molt formoses";

Història de l'Almirall: no en diu res.

Dilluns 29 d'octubre

Història de les Índies: "els aires saborosos i dolços durant tota la nit; gens de fred ni calor, com a *Castella* pel maig";

Diari de Bord: "els aires saborosos i dolços tota la nit; ni fred ni calent";

Història de l'Almirall: no en diu res.

Diumenge, 4 de novembre

Història de les Índies: "veié fesols, que són com tramussos de l'*Andalusia*";

Diari de Bord: "tenen fesols i faves molt diferents de les nostres";

Història de l'Almirall: no en diu res.

Dimarts, 6 de novembre

Història de les Índies: "moltes aus de diverses espècies, dissemblants de les d'*Espanya*, però trobaren perdius naturals de les d'*Espanya*";

Diari de Bord: "veieren moltes aus de moltes maneres diferents de les d'*Espanya*, llevat de perdius i rossinyols que cantaven";

Història de l'Almirall: "gran quantitat d'ocells, molt diferents dels nostres, tot i que també hi havia perdius i rossinyols".

Dilluns, 12 de novembre

Història de les Índies: "li semblà a l'Almirall que devia portar a *Castella*, d'aquesta illa de Cuba o terra ferma, segons ell ja estimava, alguns indis perquè aprenguessin la llengua de *Castella*";

Diari de Bord: "li havia semblat que fóra bo prendre algunes persones de les d'aquell riu per portar als reis perquè aprenguessin la nostra llengua";

Història de l'Almirall: "va manar que prenguessin algun habitant d'aquella illa, car tenia el propòsit de portar-ne, de cada part, un a *Castella*, que donés compte de les coses del seu país".

Dijous, 6 de desembre

Història de les Índies: "tota aquesta terra li semblà molt alta, d'arbres petits com els de *Castella*, com els coscolls i arboços";

Diari de bord: "tota aquesta illa li semblà de més penyes que cap altra que hagi trobat: els arbres eren més petits, i molts d'ells de la naturalesa d'*Espanya*, com els coscolls i arboços i d'altres";

Història de l'Almirall: "mes la terra té poques penyes, i els arbres són més petits, semblants als de *Castella*, entre els quals hi havia roures petits, arboços i murtres".

Dilluns, 10 de desembre

Història de les Índies: "van pescar molts peixos dels de *Castella*: albors, rogers, pixotes, galls, salpes, llisses, corbines, gambetes, i van veure també sardines";

Diari de Bord: "van veure molts peixos dels de *Castella*: albors, rogers, pixotes, galls, salpes, llisses, corbines, gambetes, i van veure també sardines";

Història de l'Almirall: "veient que l'illa de Bohio era molt gran, que les terres i els seus arbres s'assemblaven als d'*Espanya*, i que en una ocasió que els mariners llençaren les xarxes, van agafar molts peixos com els d'*Espanya*, és a dir: cavalls, llisses, salmons, sabogues, galls, salpes, corbines, sardines i crancs, resolgué de donar a l'illa un nom d'acord amb el d'*Espanya*, i així, el diumenge 9 de desembre, l'anomenà *Espanyola*".

Dijous, 13 de desembre

Història de les Índies: "de la formosor de les terres que veieren referien que excedien totes les illes de *Castella* en fertilitat, formosor i bondat";

Diari de Bord: "parlaren també de la formosor de les terres que veieren, que no tenien cap comparació amb les de *Castella*";

Història de l'Almirall: no en diu res.

Dimarts, 18 de desembre

Història de les Índies: "l'Almirall li mostrà una moneda d'or fi, que en aquells temps hi solia haver a *Castella*, que es deia «excel·lent», que valia dos castellans";

Diari de Bord: "jo vaig enviar uns grans meus, on tinc per senyal un excel·lent d'or en què estan esculpides les Vostres Alteses";

Història de l'Almirall: "jo vaig enviar uns grans meus, on tinc per senyal un excel·lent d'or en què estan esculpides les Vostres Alteses".

Divendres, 21 de desembre

Història de les Índies: "el mateix creien els indis que portava de les altres illes, donat que ja se'ls havia dit -diu- que el que havien de tenir, *és a saber, que no eren sinó com els altres homes i que vivien en altres regnes que es deia Castella* [sic]. Anats que foren els sis cristians que envià al poble, vingueren certes canoes amb gent";

Diari de Bord: "el mateix creien els indis que l'Almirall portava de les altres illes, donat que ja se'ls havia dit el que havien de tenir. Després d'haver marxat els sis cristians, vingueren certes canoes amb gent";

Història de l'Almirall: no en diu res.

Dimecres, 26 de desembre

Història de les Índies: "l'Almirall va enviar a cercar un arc turc i un grapat de fletxes *que portava de Castella*";

Diari de Bord: "l'Almirall va enviar a cercar un arc turc i un grapat de fletxes, i l'Almirall féu disparar a un home de la seva companyia";

Història de l'Almirall: "l'Almirall, per tal de consolar-lo, li mostrà les nostres armes".

Diumenge, 13 de gener de 1493

Història de les Índies: "tots portaven els cabells molt llargs, *com les dones de la nostra Castella*";

Diari de Bord: "tots portaven els cabells molt llargs i encongits i lligats a darrera";

Història de l'Almirall: "portaven els cabells molt llargs i recollits a darrera".

Dimecres, 16 de gener

Història de les Índies: "va refrescar un vent molt bo per fer el camí de *Castella*";

Diari de Bord: "va refrescar un vent molt bo per anar a *Espanya*";

Història de l'Almirall: "sortí de l'esmentat Golf de les Fletxes, que ara en diem de Samanà, amb rumb a *Castella*".

Dijous, 14 de febrer

Història de les Índies: "prengué un pergamí i hi escriví tot el que va poder del que havia trobat i descobert, pregant molt a qui el trobés que el portés als *reis de Castella*";

Diari de Bord: "prengué un pergamí i hi escriví tot el que va poder de tot el que havia trobat, pregant molt a qui el trobés que el portés als Reis";

Història de l'Almirall: "vaig escriure un pergamí, amb la brevetat que el temps demanava, [on explicava] com jo deixava descobertes aquelles terres que els havia promès; en quants dies i per quin camí ho havia aconseguit; la bondat del país i com quedaven els vassalls de les Vostres Alteses en possessió de tot el que per mi s'ha descobert. La qual escriptura, closa i segellada, vaig adreçar a les Vostres Alteses".

Un fals Colom genovès que vivia a Barcelona, amb arrels a la Segarra

I si s'havien d'esborrar els noms dels catalans de les cròniques, crear i escampar la idea que no havien intervingut en la descoberta, evangelització i poblament d'Amèrica -i que el Nou Món, per tant, quedava reservat únicament als regnes de Castella i Lleó, amb la total l'exclusió de la corona catalano-aragonesa-, amb molta més raó s'havia de canviar el nom i la naturalesa del Descobridor. Calia tallar de soca-rel qualsevol lligam d'En Colom amb Catalunya. Per la qual cosa se l'italianitzà. Li canviaren el cognom de "Colom" per "Colombo" i li cercaren un origen consemblant: genovès. Això, vingué sobretot afavorit per l'ús corrent entre els castellans de l'època d'anomenar "genovès" qualsevol estranger. A l'interrogatori presentat per En Baltasar Colombo al Consell d'Índies el 1594, diversos testimonis asseveraran la mateixa idea. Dos d'ells declararan "que a Espanya s'anomenen genovesos

tots els estrangers". Pel fiscal, "Antonio Frasca, sicilià, va dir que en tot aquest temps i [per] moltes plàtiques i converses de persones d'aquest regne de Castella ha vist que indiferentment *se solen anomenar genovesos els estrangers d'aquest regne, encara que siguin d'altres Nacions*". Per això mateix, aquest testimoni "creu i té per cert que el dit Almirall Cristòfor, l'anomenarien genovès encara que fos *d'una altra nació*". No ens ha pas de sobtar que, encara al segle XVI, no es cregués en la genovesitat d'En Colom com un fet que provés la seva nacionalitat, ans tan sols la seva estrangeria a Castella. El seu fill Ferran ja denuncià aquest intent d'italianitzar-lo com un senyal claríssim d'ofuscació històrica. Segons ell, "alguns, que en certa manera volen enfosquir la seva fama, diuen que fou de Nervi; d'altres, de Cugureo; i d'altres de Buiasco, que tots són llocs petits, prop de la ciutat de Gènova i a la seva ribera; i d'altres, que volen enaltir-lo més, diuen que era de Savona, i d'altres genovès".

A hores d'ara no tinc el més mínim dubte que "genovès" volia dir "estranger". I com que En Colom fou tractat sempre com a tal a Castella, és perfectament acceptable que aquesta denominació d'estrangeria es concretés posteriorment, per les raons polítiques i d'Estat que he anat mostrant, en l'estricta fet de "ser de Gènova". Això és fàcil de veure analitzant comparativament els diversos manuscrits de las *Memorias del Reinado de los Reyes Católicos* de l'Andrés Bernáldez. Doncs bé: mentre, al manuscrit 1355 de la Biblioteca Nacional de Madrid, al 99 de la Biblioteca del Duque de Gor i al 303 del Museu Britànic, En Colom hi consta com a natural de Milà, al manuscrit A-83 de la Biblioteca de la Real Academia de la Historia i als 619, 1359 i 18215 de la Biblioteca Nacional, hi és com a natural de Gènova. En Manuel Gómez-Moreno i En Juan de M. Carriazo, en l'estudi crític que precedeix l'edició de les *Memorias*, ens innoven que el manuscrit 1355 és "de lletra com del segle XVII, però està datat el 1594". La mà del censor hi és, novament, present. I ha tingut la missió d'anar naturalitzant el Descobridor d'acord amb la tendència que anava a l'alça: primer milanès i, finalment, genovès. El fet que En Cervantes, a *El Licenciado Vidriera*, en una data prou pròxima, el faci "venecià", s'explica tan sols tenint en compte el que he exposat fins aquí: la desnacionalització de l'Almirall i la seva consegüent italianització a fi d'esborrar tota connexió amb Catalunya.

De totes maneres, hi ha un punt en aquesta estrangeria d'En Colom, en què "genovès" també hauria volgut dir "català": el 23 de juny de 1498, En Ruy González Puebla, ambaixador dels reis a Londres, escriu als monarques per raó de les recents exploracions nàutiques d'En Joan Cabot, i l'anomena "un altre genovès com En Colom". Donat que En Cabot es va naturalitzar venecià el 28 de març de 1476, i sota aquesta naturalesa, es va desplaçar a Anglaterra, on ja l'any 1496 hi és documentat com a "citizen of Venes", és del tot incomprensible l'expressió d'En Ruy González, si no fos que ja sabia d'antuvi la catalanitat d'ambdós navegants. I que, en aquest cas, "genovès com En Colom", només vulgui dir "català com En Colom".

Encara més: la catalanitat d'En Colom, ultra l'evidència que delata el seu propi cognom a la quasi totalitat de les edicions europees de la *Lletra* en què anunciava la Descoberta, on hi és escrit sempre "Colom"; ultra els catalanismes exasperants de tots els seus escrits; ultra la multitud de topònims catalans amb què batejarà les noves terres d'Amèrica; ultra els lligams genealògics amb la família barcelonina dels Colom; i ultra les afirmacions d'En Ferrer de Blanes (en què es palesa que tant ell com l'Almirall tenien uns mateixos senyors i compartien una mateixa Espanya), resta explicitada en els mots exactes de l'Almirall que l'expressen sense el més mínim restrenyiment conceptual. Així, en el *Memorial* que va donar a l'Antoni de Torres per als reis, a l'ara anomenada illa Isabela, el 30 de gener de 1494, demanava que se l'encomanés a Ses Alteses "com a Rei i Reina, els meus senyors naturals, al servei dels quals jo desitjo finir els meus dies". Aquesta expressió de "senyors naturals" és capital per treure el desllorigador de la seva catalanitat. En Caius Parellada hi dedica un capítol sencer del seu magistral llibre *Colom venç Colombo. La vera naturalesa catalana del Descobridor del Nou Món*. Per l'autor, "la dita expressió té un sentit i un abast evident, que hom no pot defugir amb subterfugis, car implica, en qui la profereix, que és sotmès per obra d'un fet natural d'aquell o aquells

a qui s'adreça. És a dir, que En Colom es considerava súbdit dels Reis Catòlics per naturalesa, ço és, per efecte de ser nadiu d'algun dels seus regnes, i no pas com a conseqüència d'un acte de naturalització o de submissió contractual. Ara bé, com que En Colom no era súbdit de la corona de Castella, on indiscutiblement era estranger, tal com consta en molts documents que s'hi refereixen, i així mateix tal com va reblar el fiscal Pero Ruiz en el plet menat pel fill i hereu del descobridor, Dídac Colom, contra la corona de Castella, en el qual plet el dit fiscal va sostenir que «el dit Cristòfol Colom era estranger, no natural ni veí del regne», però en canvi, tenia per senyors naturals i per això n'era súbdit, aquells mateixos reis que, si bé eren reis de Castella, també n'eren d'altres regnes, això vol dir que era natural d'aquests altres regnes". Per tant, si En Colom era natural d'Espanya -com ho testifica En Ferrer de Blanes-, i se'n desprèn de la **Lletra** a En Santàngel; si l'edició alemanya d'aquesta mateixa **Lletra** l'anomena "Cristoforus Colon von Hispania"; si tenia els Reis Catòlics com a senyors naturals, però ell era estranger a Castella, vol dir només i únicament que era natural de qualsevol terra de la confederació catalano-aragonesa.

Noresmenys, els darrers estudis genealògics d'En Mitjana de las Doblas i, més modernament, d'En Francesc Albardané, com l'opinió d'altres colombistes catalans, situen l'Almirall i Descobridor dintre la família barcelonina dels Colom. En Català Roca, a **Entorn de Cristòfor Colom i a Quatre germans Colom, el 1462**, si bé no s'arrisca a definir-se, el fa també molt proper a la sobredita família i l'emmarca de ple en el context de la revolta catalana contra En Joan II. Com que el Descobridor va participar també en aquesta guerra, i ell mateix ens ha dit que hi serví el rei Reiner, és molt congruent de veure-hi, a través de la identitat ideològica i militar, una consanguinitat familiar. Els Colom de Barcelona, per l'Albardané, "tenen clars lligams amb Verdú, amb Tàrraga i, sobretot, amb Cardona". No li sobta gens que la neta del Descobridor es casi amb el Duc Sanç de Cardona; ni que En Francesc Colom sigui testimoni del testament d'un beneficiat de Verdú, l'any 1452; ni que, En Bernat Coscó, padrí d'un bateig fet a Verdú el 16 d'agost de 1456, sigui un dels beneficiats del testament del canonge Francesc Colom. I creu que llur origen cal cercar-lo "en una zona compresa entre Balaguer, Tàrraga i Cardona. Dins aquest àmbit originari hi caben llocs com Verdú, Guimerà, Ciutadilla, Tarroja o Sanaüja". Les recerques de la Teresa Baqué també situarien En Colom, en un marc geogràfic comprès entre l'Anoia, la Segarra i l'Urgell: per les moltes connexions trobades amb Amèrica a les viles de Santa Fe, Prenyanosa, Pavia, Talavera, Agramunt, Balaguer, Cervera, Tarroja, Argençola o el riu Sió i els pobles que s'assenten a la seva ribera, per posar sols uns exemples. Perquè fou a la Segarra on els Bobadilla foren senyors de diverses viles i castells i on s'emparentaren amb els Cabrera; per l'entroncament familiar entre els Copons, els Sacirera, els Bertran i els Colom; perquè la tradició popular hi manté viva la presència del Descobridor i per la gran quantitat de vegades que el mateix Colom esmenta "Sió", al **Llibre de les Profecies**, com si es tractés d'una cosa pròpia: simbòlicament pròpia.

L'entroncament d'En Colom amb aquesta família barcelonina dels Colom, l'insinua també el seu fill Ferran -si bé d'una tenor ja molt desvirtuada pel censor- i el declara el mateix Casaus a la **Història**, on narra que els pares de l'Almirall "foren persones notables, en un temps riques", que s'empobriren "per les guerres i parcialitats que sempre hi hagué i mai no falten a la major part de Llombardia". Fou l'Henry Harrisse, a **Christophe Colomb: son origine, sa vie, ses voyages, sa famille et ses descendants**, qui denuncià la manca absoluta de versemblança entre unes tals afirmacions i la realitat que visqué la família genovesa dels Colombo: que mai no fou notable, mai no s'empobrí, ni mai no va participar en cap guerra. Noresmenys, si treiem del text el mot "Llombardia" i el substituïem pel de "Catalunya", la frase d'En Casaus guanyaria nítidament el sentit històric que abans no tenia, per això com havia estat enfosquida pel censor.

En Parellada també vincula l'Almirall als Colom barcelonins, basant-se en la Cèdula datada a 28 de maig de 1493, que els reis lliuraren a En Colom a Barcelona, i per la qual l'autoritzaven a proveir els oficis de governació de les terres de les Índies. En funció de les facultats atorgades pels monarques, En

Colom nomenà En Pere Margarit com a cap de la força militar que s'enviava al Nou Món a la segona expedició. Per En Parellada, aquest nomenament, només pot tenir una explicació: "que entre En Margarit i En Colom hi hagués una coneixença anterior o bé una comunitat de pàtria". Però com que sabem per En Mitjana de las Doblas i per En Carreras i Valls que En Pere Margarit era en realitat "Pere Bertran i Margarit"; i que els Colom-Bertran de Barcelona eren cosins dels Bertran de Gelida, els quals Bertran eren a llur torn cosins del citat Pere Bertran i Margarit, "hem forçosament de deduir -rebla En Parellada- que, ultra la comunitat de pàtria, hi havia la comunitat de família".

El cercle de relacions catalanes d'En Colom s'eixampla una mica més amb En Lluís de Santàngel. Fill del canviador valencià Lluís de Santàngel (molt ben relacionat, vers el 1466, amb la banca de Barcelona, València i Saragossa, i amb els Colom de Barcelona), vingué el 1472 a la capital del Principat i es va establir en una casa d'En Guillem-Joan Colom, al carrer de Sant Domènec del Call. Les posteriors relacions entre En Santàngel i el Descobridor i la participació cabdal d'aquell en la subvenció de l'empresa del primer viatge s'han d'entendre, ara, partint dels estretíssims vincles comercials existents entre les famílies Santàngel i Colom, a la darrera de les quals pertanyia el Descobridor.

Finalment, En Casaus ens diu que En Colom tenia una posada a Barcelona, on es retirà després de ser rebut pels reis a la tornada del primer viatge. Els crítics colombistes han concedit a la paraula "posada" la sola significació d'"hostal". Però, en català, a més a més d'aquesta accepció, té també el significat precís de "casa", en el sentit familiar i íntim que el mot comporta. I així mateix el recull l'Herrera, quan ens descriu que el Descobridor "s'acomia dels Reis, i aquell dia tota la Cort de Palau l'acompanyà a *casa seva*". Com que hi ha constància documental que els fills de l'Almirall pledejaren per una casa que el seu pare els llegà per herència; i per tal com les referències d'aquesta casa han desaparegut del **Testament**, no costa gens concloure que s'ha fet esborrar de la documentació a fi i efecte de desarrelar familiarment En Colom de la ciutat de Barcelona.

La catalanitat amagada dels primers missioners i el bateig dels indis a Barcelona

També és un falsejament dir que els primers homes que portaren la fe a Amèrica foren castellans, com es pot llegir en diverses parts de la **Història** d'En Casaus. Perquè fou un català, el Pare Bernat Boil, el Vicari Apostòlic que escolliren els Reis i la Santa Seu per emprendre l'evangelització al Nou Món. Exactament així ho constata l'any 1640 la **Proclamación Católica** adreçada a En Felip IV: "els primers que plantaren la fe de Crist a les Índies Occidentals foren dotze sacerdots catalans, amb el Llegat que hi envià el Summe Pontífex, de la mateixa nació". I exactament també així ho han corroborat l'Andreu Bosch i En Feliu de la Penya, el qual també fa catalans els primers conquistadors. Modernament En Pere Català i Roca, en el seu ponderadíssim i intel·ligent llibre **Els primers missioners d'Amèrica foren catalans?** ha refermat aquesta hipòtesi i l'ha ampliat documentalment. Per tant, he de concloure, que arreu de la **Història** d'En Casaus on apareix "Castella" com a implantadora del cristianisme al Nou Món, cal veure-hi, indiscutiblement, "Catalunya".

En Casaus també ens innova que "fra Boil era monjo de Sant Benet, català de nació", tot i que no el va conèixer. Però sí que abasta "dos religiosos de l'orde de Sant Benet que anaren amb ell, frares llecs, però persones notables, naturals de Picardia o borgonyons". Noresmenys, per les Butlles pontifícies es prohibí que ningú que no fos súbdit dels regnes de Castella i Aragó, pogués passar al Nou Món. I Picardia i Borgonya no gravitaren a l'entorn de la corona espanyola -però sense que mai no s'hi arribin a integrar definitivament- fins que Carles I no fou jurat a Brussel·les rei de Castella i Aragó, el gener de 1516. Com que els monjos que anaren amb En Boil ho feren en el segon viatge, el setembre de 1493, no hi ha opció possible perquè fossin d'aquells regnes. Un altre cop el mot "Catalunya" ha sigut eliminat de la **Història**.

Seguint aquest ordre, i íntimament relacionat amb l'aportació de la fe catòlica a Amèrica, és fàcil de constatar com "Castella" ha substituït també "Catalunya" en tot el que fa referència a l'arribada i bateig dels indis a la península. Com que això fou a Barcelona -on n'han quedat diversitat de rastres documentals i algun d'escultòric-, tots els fragments que al llarg de la **Història** d'En Casaus descriuen l'anada dels indis a Castella, els indis que els cristians han deixat a Castella o els indis que tornen de Castella, s'ha de llegir, efectivament, com els indis que són portats a Catalunya i des d'on retornen cap a Amèrica. Que fou a Barcelona on arribaren els indis ens ho descriu l'Oviedo, de la següent tenor: "i vaig ser a Barcelona quan fou ferit el Rei com he dit; i allà vaig veure arribar l'Almirall Cristòfol Colom, amb els primers indis que d'aquestes parts [les Índies] van anar [a Espanya] en el primer viatge i descobriment". Però no tan sols en descriu l'arribada, ans fins i tot el bateig: "sis indis van arribar a la cort amb el primer Almirall, a Barcelona, com he dit; i ells, per voluntat pròpia i aconsellats, van demanar el baptisme; i els Catòlics Reis, per la seva clemència, els el van fer donar; i juntament amb Ses Alteses, el sereníssim príncep Joan, el seu primogènit i hereu, en foren els padrins. I a un indi, que era el més principal, van anomenar Ferran d'Aragó, el qual era natural d'aquesta illa Espanyola, i parent del rei o cacic Goacanagari".

Malgrat l'explicitesa de l'Oviedo, la **Història** d'En Casaus torna a ser enormement ambigua en aquest punt, per tal com relata que En Casaus va veure els indis a Sevilla, que "posaven al costat de l'arc anomenat de les Imatges", i a Barcelona. Però com que En Casaus no els podia haver vist ensems a les dues ciutats, cal deduir que Sevilla hi ha estat interpolada. Sobretot perquè, en parlar de les coses portades d'Amèrica per En Colom a Barcelona, ens diu "que mai no s'havien vist ni sentit". Cosa que no hauria pogut dir si En Colom hagués anat a Sevilla. I molt menys si, des d'aquí, travessant a peu Castella (on "s'omplien els camins per anar-lo a veure"), hagués arribat a Barcelona, tal com elsensors ens volien fer creure. I que Sevilla no va acollir el Descobridor, ens ho acabarà d'explicitar En Lope de Vega a l'edició del 1614 de la seva peça teatral **"El Nuevo Mundo descubierto por Cristóbal Colón"**, atès que, tot i la censura del llibre, l'expedició sorgeix directament a Barcelona, i és aquí on la rep el rei Ferran.

Els qui ens diuen que la nostra història és la d'ells

La suplantació del mot "Catalunya" pels de "Castella" i "Espanya", l'assimilació de la nostra història per la seva, i la supressió de tot rastre de catalanitat a les cròniques del segle XVI, ja ha sigut llargament provat per En Pep Solervicens a **Els Països Catalans i Espanya: ser o no ser**, amb desenes d'exemples documentats. El llibre reflecteix a grans trets aquesta manipulació històrica. O sigui, presenta, a través de l'anàlisi dels cronistes hispànics del segle XVI, la identificació creixent de Castella amb Espanya i la usurpació de les gestes dels catalans, que passaran a formar part de les gestes dels espanyols. Així, parlant de Luca Marineo, i comparant els seus llibres **De Aragoniae regibus et eorum rebus gestis**, de 1509, amb **De rebus Hispaniae memorabilius opus**, de 1530, ens diu: "si a **De Aragoniae** l'heroi de Las Navas era Pere el Catòlic -i notem que el text reapareix al **De Rebus**-, en aquest llibre setè és Alfons VIII de Castella qui guanya a tots els moros i és ell -i no Pere el Catòlic- qui va a Roma a cercar ajut espiritual per a la reconquesta. El canvi és significatiu i més encara el fet que en un mateix llibre trobem dues versions contraposades de la batalla". Com igualment significativa és la desaparició, a les edicions de 1533 i 1539, de personatges catalans com Joan Lluís Vives, Enric de Cardona, Lluís de Cardona o Serafí de Centelles, que havien estat descrits a l'edició del **De Rebus** de 1530.

Les observacions d'En Solervicens que delaten aquesta usurpació històrica no són pas les úniques, atès que ja el 1557, el tortosí Cristòfor Despuig, a **Los Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa**, pretenia defensar Catalunya del que els historiadors castellans "han escrit en ofensa de la nació catalana y tan publicament se consent y va per totes parts". Però no només hi denuncia una ofensa

-cosa sempre més o menys subjectiva-, sinó el falsejament de la veritat. Per En Despuig, els cronistes castellans "per no publicar la gloria dels espanyols que no són castellans, çelen la veritat; y per fer gloriosa la sua propia nació no dubten a escriure mentides". I, justament per això "Pero Mexya en la sua **Crónica Imperial**, en lo segon capítol de la vida de l'emperador Maximiliano, fa pitjor, que posa lo regne de Nàpols sota lo domini y corona de Castella, essent com és tan clarament de la corona d'Aragó, que los minyons no u ignoren".

Fet i fet, si encara ens podia semblar sorprenent una falsificació que fins la canalla descobria, més ens hauria de sorprendre la falsificació de la descoberta d'Amèrica, que ni els historiadors professionals no han volgut endevinar. No és pas En Despuig l'únic que en parla, però sí l'únic que, per una badada dels censors, denuncia la mentida del descobriment a mans dels castellans, donat que, per ell, la descoberta, que fou feta "ab prospera fortuna del mateix rey don Fernando d'Aragó, per manament i ordre del qual se començà, se ha d'atribuir no gens a castellans". Tanmateix, la innocència infantil i manca d'acuitat amb què els historiadors catalans han escomès aquest tema, han acabat per silenciar les falsificacions, mentides i desvirtuaments que En Despuig tant havia denunciat.

El gran imperi mediterrani castellà

No és d'estranyar, doncs, que els censors que tingueren a les mans la **Història** d'En Casaus, just a l'època en què escrivia En Despuig, fessin conformement el mateix. En tenim una altra evidència en el concepte polític que s'atribueix a Castella, quan ve a suplantat Aragó, per tant com, en diverses vegades, aquell simple regne peninsular té les connotacions del gran imperi mediterrani de la confederació catalano-aragonesa. Vegem-ho. Diu En Casaus: "de la formosor de les terres que veieren, referiren que excedien a totes les illes de Castella en fertilitat, formosor i bondat". Quines són totes aquestes illes de Castella? És del tot improbable que es tracti de les Canàries, per dues simplíssimes raons. Una de textual: al llarg de tota la **Història** d'En Casaus, l'Arxipèlag Canari hi és sempre esmentat amb nom propi, com a Illes Canàries o Afortunades, però mai com a concepte geogràfic anònim, depenent de Castella. Cosa que sí que passa amb Aragó, car En Casaus, més endavant, relata que havia vist cabres "a Castella i a Portugal i Aragó i Itàlia i Sicília i a les illes de Portugal i d'Aragó i les Canàries". I no es tracta de cap possessió insular castellana, perquè el text del **Diari de Bord** de la Biblioteca Nacional de Madrid, en el mateix passatge, del dia 13 de desembre, tan sols diu: "digueren també de la formosor de les terres que van veure, que no hi tenen cap comparació les de Castella, les millors en formosor i bondat". Si no s'hi parla de les "illes de Castella" és perquè el censor que va retocar aquest manuscrit sí que hi veié, d'una banda, una autèntica incongruència històrica i, d'una altra, un rastre evident de les illes d'Aragó.

Una segona raó històrica: l'any en què En Colom fa la descripció que recull En Casaus, Espanya encara guerrejava pel domini absolut de l'Arxipèlag. I Tenerife no seria sotmesa i dominada fins el 1495. Ultra això, i si bé les illes de Tenerife, Gran Canària i Fuerteventura tingueren governadors reials, nomenats per la Corona, les altres illes restants romangueren sota la jurisdicció de la dinastia Peraza fins que foren incorporades a la Corona per En Carles III.

És també grotesca l'afirmació de "reis de Castella, els quals eren els més grans prínceps del món". O bé "ell [En Colom] era enviat per uns reis grans, rics i poderosos, els seus senyors, que eren senyors dels regnes de Castella". I encara: "l'Almirall havia estat enviat pels reis de Castella, que eren molt grans reis i senyors i tenien molts regnes i gents sota del seu imperi, i que havia tornat a Castella a veure'ls", donat que aquests "senyors", per raó de la importància política que se'ls atorga i per l'extensió universal dels seus dominis i el seu imperi, o bé havien de ser els reis d'Espanya o els reis d'Aragó. Però mai els reis de Castella. Hi ha un passatge a la **Història** d'En Casaus, en què se'n narra exactament el contrari: "no es troba cap príncep de Castella, i jo no n'he trobat cap per escrit o

per paraula, que hagi mai tingut cap terra fora d'Espanya". Pretendre una Castella imperial, amb dominis arreu del món, és al segle XV, una pretensió trista i ridícula. Però encara és més ridícula la suplantació que fan els censors a la **Historia General de las Indias y Conquista de México** d'En Gómara, on parlant del Papa de Roma, Alexandre VI, se'ns diu que "havia donat aquelles terres [les Índies] al molt poderós rei de Castella, el seu senyor". Ja hem vist abans, que Alexandre VI, com a català, només podia ser súbdit del rei d'Aragó. I que, pertant, "Aragó" aquí ha estat suplantat per "Castella", sense filar gens prim per la coherència històrica de la frase.

Però en cap cas no es veu tan bé la suplantació com en el capítol 104 del llibre I, en què En Casaus desmenteix que En Colom podia castigar certes poblacions d'indis, tal com assevera En Ferran Colom, perquè no tenia cap autoritat sobre ells. Car "els que no són súbdits, com poden ser rebels? Podrà dir amb raó el rei de França als naturals de Castella, que si fent forces i robatoris, insults i excessos, usurpant-los les hisendes i prenent-los les dones i els fills a les seves terres i cases els francesos, si tornant per si o per escapar-se de qui tants mals vénen a fer-los, podrà, dic, el rei de França, dir amb raó que els espanyols els són rebels? Crec que no confessa aquesta rebel·lió Castella". Aquí "Castella" és clarament "Catalunya". Els castellans sublevats són els catalans sublevats contra França. I la Castella ocupada -que mai no ho fou en aquells moments pels francesos- és la Catalunya ocupada per França durant quaranta anys. L'ocupació dels comtats del Rosselló i Cerdanya fou un fet que marcà els últims anys de la vida política d'En Joan II, i quasi la totalitat del regnat del seu fill Ferran. Esdevingué un problema nacional i internacional de primer ordre. Fins Ennea Silvio Piccolomini, el Papa Pius II, glossà, amb paraules força semblants, el fet de l'ocupació de Catalunya i de la vexació i martiri dels catalans als seus **Commentarii**: "investits pels dos fronts, els perpinyanesos no pogueren resistir un exèrcit regular com eren els soldats francesos, experimentats en moltes batalles, que els feren tal carnisseria com si fossin un ramat de xais". O encara: "els francesos degollaven a qui trobaven i, de primer antuvi mataren sobre 350 homes -no n'hi havia gaires més a la vila-. Amb dificultat es pogueren salvar infants i dones". I també: "els francesos tractaven ferotgement els presoners, que degollaven com si fos un sacrifici ritual". En el decurs de la **Història** d'En Casaus es comenta diversitat de cops la problemàtica de l'ocupació francesa de Catalunya. Àdhuc En Colom, en el primer viatge de descoberta, parlant de la Fortalesa de la Nativitat, ens diu que "era tan forta com Salses per defensar-se dels francesos, i molt millor". I En Casaus ho repetirà, encara, alguns cops més. L'eliminació de la problemàtica d'aquests comtats catalans, de bracet de la preocupació d'En Colom pel tema, em porta a creure que, d'alguna o altra manera, hi ha una estretíssima relació entre la Descoberta d'Amèrica, En Cristòfol Colom i la recuperació del Rosselló. Per això mateix, és plenament coherent, i s'ajusta als plantejaments suara exposats, la carta que els reis van trametre a En Colom, mentre aquest preparava el segon viatge, per la qual li feien saber que el Rosselló els havia estat restituït. I, així com en alguns llocs els censors suplanten aquesta part de Catalunya amb el nom de "Castella", en d'altres ho feren, també, amb el nom de "Jerusalem".

En Colom, corsari a les ordres del rei Reiner de Catalunya

Molt vinculat amb la revolta catalana contra En Joan II i amb l'ocupació de França dels comtats del Rosselló i Cerdanya trobem En Reiner d'Anjou, rei dels catalans des del 1466 al 1472. Les referències a aquest rei són sovintejades al llarg de la **Història** d'En Casaus, però en lloc de ser anomenat pel seu títol de rei de Catalunya, ho és pel de Nàpols, que tan sols exercí de ple dret durant els quatre anys que l'Alfons el Magnànim el guerrejà, l'assetjà i els desposseí d'aquell títol. Fou nomenat hereu de Nàpols per Joana II, però no en pogué prendre possessió pel fet d'estar empresonat. El Magnànim n'aprofità l'adversitat per apoderar-se'n aquell mateix any de 1435. Un cop alliberat En Reiner el 1438, es traslladà a Nàpols, però el 1441 hi sofrí un prolongat setge pel rei Alfons, i es veié forçat, l'any següent, a renunciar al regne. Com que En Casaus no era napolità, em sembla del tot fora de

context que l'anomeni rei, cosa que no passaria si s'estés referint al rei de Catalunya. Ajuda també a veure que el censor ha canviat "Catalunya" per "Nàpols" un passatge en què En Casaus es queixa de l'Amèric Despuig per tal com, "escrivia en llatí i al rei Reiner de Nàpols i a fora d'Espanya" mentides de tota mena. Donat que Nàpols és ja fora d'Espanya, la frase perd tota il·lació lògica. L'error només fóra subsanable si aquest regne, en lloc d'itàlic, fos hispànic -com era el cas real de Catalunya-. La desconexió d'En Reiner d'Anjou de les intrínquils polítiques i militars dels catalans i de la seva condició de rei de Catalunya és especialment necessària per desvincular-hi també, de retop, En Colom. Per què? Doncs perquè aquest reconeix, en una carta als reis, que havia lluitat a les ordres "del rei Reiner, que Déu tingui a la glòria", perseguint la nau "Ferrandina". Alguns autors han considerat aquest passatge una falsedat. Però En Carreras Valls exhumà una carta adreçada al rei Reiner, datada a 6 de setembre de 1472, que reproduïx íntegrament al seu llibre **Los Catalanos Juan Cabot y Cristóbal Colom**, en la qual els barcelonins li comuniquen l'angoixosa situació de la ciutat i li anuncien que hi ha quatre naus enemigues: la Ferrandina, la Veneciana i dos bal·leners. Aquestes quatre naus són perfectament identificables amb la descripció que fa En Colom de la Ferrandina, "dues naus i una carraca", a la carta als reis del gener de 1495. Com que En Colom, a la mateixa carta, ens diu que el rei Reiner "em va enviar a Tunis perquè prenguéss la galiassa Ferrandina", i ara sabem que aquesta galiassa era a Barcelona, és d'una indefugible obvietat admetre que aquí és "Tunis" el mot que reemplaça "Barcelona".

La castellanització de la toponímia

Un altre fet sorprenent és el de la castellanització de la toponímia. Així, els noms de l'illa "Ferrandina" i de l'"Illa Bella" que consten a la **Lletra** d'En Colom en què anuncia la Descoberta, suposadament editada a Barcelona el 1493 per En Pere Posa, seran canviats als textos d'En Casaus per "Fernandina" i "Isabela". El nom de la fortalesa de la "Nativitat", passarà al de "Nativida" del mapa de la Casa de Alba, i al de "Navidad" a la **Història** d'En Casaus. "Margalida", que així consta al mapa d'En Joan de la Cossa, serà canviat per "Margarita". La "Punta del Galiot", del mapa d'En Piri Reis, serà suplantat pel de "Punta de la Galera". I "Jamaica" per "Santiago". L'Ulloa ja va observar a **Noves proves de la catalanitat de Colom**, que el tòponim "Jamaica" havia d'estar vinculat al nom de Jaume o Jacme, sent-ne un diminutiu. Els crítics que fins aquí han parat esment al topònim, si bé basats en les explicacions de les cròniques adulterades del segle XVI, han contradit l'Ulloa i s'han mostrat partidaris de fer-lo un mot d'origen indígena. Però el sol fet que En Casaus, o el censor d'En Casaus, esmenti "Santiago" com la traducció de Jamaica, acaba de donar la raó a l'Ulloa, pel fet que "Santiago" és la viva traducció espanyola del "Jaume" català. De fet, si hom hagués donat crèdit a les paraules de l'Andrés Bernaldez, ens hauríem estalviat l'enrenou, atès que aquest cronista ja deixà escrit: "l'illa de Jamaica, el qual nom de Santiago li donà l'Almirall".

Mentrestant, en un altre àmbit, es canviarà la situació geogràfica del topònim: aquest és el cas de l'illa de Mona, d'idèntic nom i forma a l'illa Mona de les Columbretes, però que els censors situaran a Anglaterra. I, encara, des d'un posicionament diferent, es farà desaparèixer el nom de Cotlliure, que serà substituït per "Coluñia"; el de Barcelona, canviat per "Bayona", com també desapareixeran certes referències a Sicília, a València, a Girona i a les Illes Balears, o seran substituïts per d'altres, els noms amb què En Colom va batejar els accidents geogràfics de les noves terres del Nou Món. Així ho comenta En Casaus: "anant costa avant trobà molts caps, un l'anomenà de l'Àngel, un altre el va anomenar la Punta del Ferro, un altre el Rodó i un altre el Francès, un altre el Cap del Bon Temps, un altre Espadat. De tots aquests noms de caps, avui no en queda cap". Per què? Doncs perquè foren canviats per noms castellans.

Hi hauria desenes d'exemples a comentar, que requeririen un espai i un tractament diferent al que m'he proposat en aquest article. Però, per acabar, no m'agradaria passar per alt el tractament del mot

"Catalunya" en el poema d'En Giuliano Datti sobre la "**Storia della inuentione delle nuoue insule di Chanaria indiane**", per tal com és excepcionalment curiós. No se'l castellanitza. Simplement, se'l camufla. Es conserven cinc edicions originals del poema, presumptament editades entre 1493 i 1495. Totes atribueixen al rei Ferran la gesta de la descoberta: tres d'elles fins i tot el reproduïxen en un dibuix a la portada, mentre que unes altres tres estampen clarament, a la capçalera del text, que es parlarà d'unes "isole che ha trouato nuouamente il Re di Spagna". Cap referència a la reina Isabel. Cap referència a Castella com a país descobridor. L'únic protagonista és el rei Ferran. I com a tal se'l descriu en plena possessió de tots els seus regnes i dominis: Espanya, Lleó, Toledo, Còrdova, Múrcia, Galícia, Alger, Granada, Aragó, València, Sicília, Sardenya, Còrsega, Cerdanya, Rosselló, Mallorca i Menorca. Les cinc edicions són més que precises en aquest punt i cap d'aquests dominis no hi presenta cap error d'impressió. Ans al contrari, els mateixos noms s'hi mantenen, inalterablement, idèntics. Ara bé, allà on hauria d'haver dit que el rei Ferran era príncep de Catalunya -o sigui: on hi hauria de dir "Di Catalugna principe mi pare"-, a l'edició de Roma de 1493, tan sols fa: "Di *quatatura* principe mi pare". Mentre que a la resta d'edicions florentines, ja s'ha fet un pas més per enfosquir-hi el nom. I així diuen totes quatre: "Di *quanta altura* principe mi pare". La deformació és quasi imperceptible però increïblement eficaç.

¿Es va patrocinar una empresa exclusivament castellana amb moneda exclusivament catalana?

No deixa tampoc de ser interessantíssim tot el que afecta l'aspecte numismàtic. En Casaus fa servir, per descriure les monedes dels personatges de qui parla, ducats, excel·lents, florins, rals, marcs d'or, talment com si es pogués en l'àmbit econòmic de la Corona d'Aragó. És clar que sovint fa referència als maravedis i a la moneda castellana de l'època. Però el sol fet d'esmentar el canvi és que ja hi ha un públic diferent al castellà, a qui l'obra pretendria adreçar-se, o uns fets històrics diferents als protagonistes castellans. Per exemple, quan el Duc de Medinaceli proveeix En Colom amb el que aquest li requeria per armar l'expedició de la Descoberta, abans que fos assumida per la Corona, li atorga "fins a 3 o 4000 ducats". Com que els ducats no s'introduïran a Castella fins l'any 1497, per la Pragmàtica de Medina del Campo, resulta evident que l'operació econòmica ha de tenir lloc forçosament a qualsevol indret de la Corona d'Aragó, on aquesta moneda era vigent des de l'època d'En Joan II.

Amb tot el que pertoca al finançament del primer viatge de la Descoberta, passa idènticament el mateix. Com que fou En Lluís de Santàngel el qui va avançar els diners, ja fossin del seu fons particular o de la Tresoreria que ocupava, només podia avançar ducats, per tal com ell era súbdit d'Aragó. Però mai maravedis. En Fèlix Torres i Amat, recopilant una colla de paràgrafs del manuscrit d'En Jaume-Ramon Vila, avui perdut, **Armoria**, ens en transcriví el següent: "en Barcelona se provehí á Cristofol Colom (qui fou lo qui descobrí las Indias) de 17 milia ducats ques prengueren prestats de Lluís de St. Angel, escribá de raciones del Rey Catolich, com consta per scripturas auténticas recónditas en lo racional de Barcelona, ab las cuales provehí Cristofol Colom la armada que feu per lo principi del descobriment de esta empresa". El canvi de ducats a maravedis el veiem a l'**Hispania Victrix** d'En Gómara, on afirma que En Santàngel va prestar als reis "sis comptes de maravedis, que són en compte més gros setze mil ducats". Però tant En Joan de Mariana, a la **Historia General**, com En Martí de Vicià, a la tercera part de la **Crònica de València**, parlen tan sols de ducats a l'hora de subvencionar l'expedició. I àdhuc ho fa En Lope de Vega a "**El Nuevo Mundo descubierto por Cristóbal Colón**", perquè En Colom hi subscriu que "dieciseis mil ducados es lo menos/ que seran a mi intento necesarios".

No ho fa però així En Ferran Colom a la seva **Història de l'Almirall**, pel qual "l'Almirall només demanava dos mil cinc-cents escuts per preparar l'armada". Però com que l'escut no fou introduït a Espanya fins el 1535 per En Carles I, amb la primera batuda de Barcelona, dins les encunyacions per

a l'expedició de Tunis, es fa palès que la substitució dels "ducats" pels "escuts" fou perpetrada pels censors després d'aquesta data, amb la intenció de fer desaparèixer qualsevol rastre en la catalanitat de la moneda.

Ara bé, com que els ducats de València rebien el nom d'"excel·lents", en contraposició al ducats de Mallorca (que s'anomenaven "rals d'or"), als del Principat (que es deien "principats") o als d'Aragó (que rebien el nom de "ferrandins"), no hi ha cap mena de dubte que quan En Colom, en el primer viatge, va mostrar a un indi "una moneda d'or fi, que en aquells temps hi solia haver a Castella, que es deia «excel·lent»", li estava ensenyant una moneda valenciana. És valenciana i no castellana, perquè el text del **Diari de Bord** de la Biblioteca Nacional de Madrid, comenta el mateix passatge del 18 de desembre, però sense esmentar Castella. Amb la qual cosa interpreto que la frase de la **Història** és una interpolació posterior. I igualment s'esdevé amb els florins, que no s'encunyaren ni tingueren mai vigència a Castella, perquè fou moneda d'ús exclusiu dels regnes de la corona d'Aragó. Tot i amb això, si el censor no s'estranya de fer que la reina envii a En Colom "20.000 maravedisos en florins", a través d'En Diego Prieto, veí de Palos, que els donà a En Garci Hernández, qui finalment els va fer a mans d'En Colom, és que tota aquesta operació té lloc on la moneda és vigent. Si ho fa la reina i no el rei, és que ho fa en tant que reina d'Aragó. I, aleshores, "Palos" haurà de ser "Pals" i els noms dels portadors estaran també retocats, si és que la reina, també, no suplanta -com de costum- el paper del rei.

Sevilla per Barcelona: l'estocada final

Amb la preparació del segon viatge ens tornem a trobar amb els retocs dels censors. En Rumeu de Armas ja clarificà, d'una vegada per totes, a **Colón en Barcelona**, que el segon viatge s'organitzà des de Barcelona, on llavors es trobaven els reis. I així mateix ho consigna En Ferran Colom: "un cop provist de tot el que calia per al poblament d'aquelles terres, l'Almirall va sortir de Barcelona". Conseqüentment, tot el que es portà cap a Amèrica, ja fossin homes, cavalls, llavors o eines, no hi anaren des de Castella, sinó de Catalunya. Bernat Boïl, Antoni de Torres, Francesc de Prenyanosa, Pere Margarit, Miquel Ballester, Pere Casaus, Ramon Ponç o Paner, Miquel Moliart, Guillem Coma, Lluís d'Urrea, Nicolau Esteve, Joan Bivas o Binas i els mateixos Colom, no semblen pas ser, ni de bon tros, els "molts cavallers, majorment de Sevilla", que s'embarcaren cap a Amèrica, segons En Casaus. Resulta força clar, doncs, que Sevilla aquí suplanta Barcelona, talment com ho féu ja a l'arribada de la primera expedició. Això es fa transparent en dos altres punts. El primer és que l'Almirall tenia dos germans, que es trobaven presents, el maig de 1493, llavors de la seva tornada de les Índies, a Barcelona, on els reis els constituïren, segons En Casaus, "nobles i cavallers i els donà [sic] facultat i privilegi perquè els anomenessin «don»". Però, contràriament, la **Història de l'Almirall** ens diu que En Bartomeu es trobava a Sevilla. Per tal com aquell any de 1493 els reis es van estar des del 1r. de gener al 6 de setembre a Barcelona, i com que la segona expedició salpà d'aquesta ciutat, és del tot impossible que anés a Sevilla i que allà els reis li atorguessin els sobredits privilegis i facultats. I el segon punt és que, d'acord amb En Casaus, la flota de disset vaixells salpà de Cadis el 25 de setembre, mentre que En Girolamo Benzoni, a la **Història del Nou Món**, tot i fer-la sortir també d'aquest port, ho fa, però, el dia 2 de setembre. Atès que En Benzoni diu que En Colom, en aquest segon viatge, "se'n va endur religiosos, tant sacerdots com frares, per ensenyar a aquella gent la religió cristiana i convertir-los a la nostra santíssima fe", i per tal com ara som conscients que aquests religiosos eren, almenys, dotze monjos de Montserrat, que anaren a Amèrica des de Catalunya, hom pot arribar a concloure que la sortida fou el dia 2 des de Barcelona, i que, possiblement, s'aturarien a Cadis, des d'on salparien l'esmentat dia 25.

En Bartomeu Casaus: una veu catalana contra el genocidi castellà

Arribats aquí, caldria recapitular i observar com En Casaus, si salvem els censors i podem llegir més enllà del text retocat que ens ha pervingut, escriu una **Història** més que familiar a les terres, als homes i als esdeveniments dels regnes de la corona d'Aragó. Si tot el seu llibre ha estat capgirat de dalt a baix, i tergiversat sense escrúpols, a fi de fer passar una història catalano-aragonesa per una de castellana, ¿no hauria d'estar també amagada o canviada la seva personalitat?

Per ell mateix sabem que es diu "Casaus". La seva **Història de les Índies**, com també la **Brevísima Relación de la Destrucción de las Indias**, no només són prou explícites a fer-nos-ho veure en llurs diverses edicions, sinó que ens mostren com el seu cognom passa de Casaus a "Casas" i a "Las Casas". Per la seva signatura de bisbe, sabem també que es deia Casaus. Com que el càrrec de Bisbe de Chiapa l'exercí des de 1543 a 1550, ja en una edat madura, no hi puc veure res més que el nom que realment tenia. I com que per En Benzoni sabem que el pare del sobredit religiós es deia "Casaos" -nom del tot identificable amb el seu de Casaus-, no fa de mal concloure que el bisbe va ser, també, un altre dels molts personatges catalans desnacionalitzats en profit de Castella. Això s'acaba de veure amb diafanitat a la part de la seva **Història** que abraça el període de 1504 a 1516; és a dir, des de la mort de la reina Isabel fins a la mort del rei Ferran. És ben bé en aquests anys, on el rei Ferran deixarà de ser rei de Castella per esdevenir-ne governador i administrador, i tornarà a exercir nominalment com a rei d'Aragó. Per En Ferran Soldevila "els darrers anys de Ferran el Catòlic, s'observa un manifest millorament en molts aspectes de la vida catalana. Estols catalans tornen a solcar les mars i a menar les lluites d'Itàlia; noms il·lustres catalans tornen a apareixer-hi en els càrrecs més elevats". I si "naturals dels països catalano-aragonesos tornen a ocupar els llocs que fins aleshores havien ocupat els castellans en els reialmes dellà mar", també les llicències reials per passar a Amèrica seran "atorgades ara a aquests regnes amb molta més facilitat que en temps d'Isabel".

Serà com a rei d'Aragó que expedirà les sobredites llicències i d'altres Reials Cèdules i Capitulacions a En "Viçent Iañes", al llarg de tots aquests anys. Els documents publicats per En Manzano Manzano a l'"Apèndix documental" de la seva magna obra **Los Pinzones y el Descubrimiento de América**, ens haurien de fer reflexionar molt seriosament sobre el tema i ajudar a enfocar la recerca de la veritat de la Descoberta cap a una direcció diametralment nova.

Doncs bé: en tot aquest període revitalitzador dels estats d'Aragó, la **Història** d'En Casaus està estretament vinculada al rei Ferran, i no pas a la reina Joana, ni al rei Felip, ni al Consell que s'instaurarà a Castella fins que En Carles I hi pugui governar. El rei hi esdevé l'únic protagonista actiu, decisor. I En Casaus sempre se li adreçarà anomenant-lo rei. No governador. No pas administrador. L'anomena sempre rei. Cosa que vol dir que el reconeixia com a senyor natural i com a propi rei. I com que aleshores només era rei d'Aragó, a la força n'infereixo que En Casaus també en fou, evidentment, un súbdit més.

Arenys de Mar, desembre 1993

UN ACOMPANYANT MALLORQUÍ DE COLOM AL SEGON VIATGE

Joan Miralles i Montserrat

En el moment del segon viatge (1493-1494) el descobridor del Nou Món emprèn un viatge d'exploració a l'illa de Cuba. Colom arriba ben sabent el fet que Cuba era illa i terra ferma. El moment ho demostra en la cartografia del viatge d'exploració a les illes Espanyola, Cuba i Jamaica, datada a la història el 26 de febrer de 1493:

"Ver he que yo parti de la Yucata con propósito de yr a ver por donde era el dicho que yo oí de la ysla de Jamaica, por las nuevas que della avian dado los yndios, no la ymaginé al viage, ni fuera por si las creyera que La Juana hera isla por poder que las nuevas me avian algunas veces y que esa ysla, mas después conocí que ellos son gente allí que jamás salen de su lugar y crean que esdo el mundo son yslas, y no saben que las tierra firmes, al vaxer salen de comer y de beber, mas por el yr, por esta gente, por ir a Jamaica, y que La Juana era ysla y que yo pensaba por la parte del mar, y al fin della, al vaxer sale, y donde me quedé el amerciano y al por donde sale halla el Cayayá."

El propòsit de l'exploració era, en definitiva, com ja indica Bartolomé de las Casas en el *Libro segundo de Cristóbal Colón*, conèixer Cuba en illa, descobrir Jamaica i arribar, en última instància, al Cayayá. Ara bé, l'exploració de Cuba, de dimensions peninsulars, era per a Colom que el viatge de terra ferma i l'illa de les anes, el moment de la tripulació i el moment de la creació de temps decidiren el seu retorn.

UN ACOMPANYANT MALLORQUÍ DE COLOM AL SEGON VIATGE

"Comentant tota la hucha, por donde era el tiempo, porque era invierno, y por la gravedad de la gente que yo llevaba, por donde era el peligro de navegar por tantas corrientes, estando en el mar, muchas veces me quedé los caracos solos uno en uno, que uno no podía ayudar al otro, y otras veces, que me faltaba más de un codo de agua, y por fuerza de sobrevivir y andar, y estar adelante por fuerza, y en algunos a la ysla menor a la hucha, porque yo era desconfiado, con la esperanza de Nuestro Señor, de donde tanto adelante, que yo estoy y al final della que yo estoy en la tierra firme, y por donde las yslas, y creí que La Juana era ysla y que yo había descubierto la hucha, porque se me era perdido gran parte de los mantenimientos que yo me había traído del agua de la mar, quando tornaría davan en seco, que a las veces, cuando poro y abría del mar..."

Així explica per què Colom, com diuen Joan Gil i Conrado Varela, "Cuerpo de su, sobre todo fuerza de voluntad documentada a los límites de la expedición, no pudo por evitar retroceder por haber sufrido esfuerzos insuficientes para lograr la evidencia de que era Asia".

El de viatge que ens ocupa té data el 15 de juny de 1494 en la cartografia Puñá a Santa Clara.

Ar. *Memorias del Libro Segundo de Cristóbal Colón*, manuscrito de Bartolomé de las Casas de la Real Academia de la Historia, tomo II, Colección Textos Americanos, Ministerio de Cultura, España, Consejo de Investigaciones Científicas y Editorial S.A. (Madrid 1989), pp. 43.

Op. cit. pàg. 33.

Ar. *Memorias del Libro Segundo de Cristóbal Colón*, manuscrito de Bartolomé de las Casas de la Real Academia de la Historia, tomo II, Colección Textos Americanos, Ministerio de Cultura, España, Consejo de Investigaciones Científicas y Editorial S.A. (Madrid 1989), pàg. 33.

UN ACOMPANYANT MALLORQUÍ DE COLOM AL SEGON VIATGE

Joan Miralles i Montserrat

En el transcurs del segon viatge (1493-1496) el descobridor del Nou Món emprengué un viatge d'exploració a l'illa de Cuba. Colom vacil·lava sobre el fet que Cuba fos illa o terra ferma. Ell mateix ho comenta en la carta-relació del viatge d'exploració a les illes Espanyola, Cuba i Jamaica, datada a la Isabela el 26 de febrer de 1495:

"Verdad que yo partí de La Ysavela con propósito de yr a esta probincia, mas el deseo que yo tenía de la ysla de Jamaica, por las nuevas que della avían dado los yndios, no he ynpedido el viaje, ni fuera yo si no creyera que La Juana hera isla; mas pensé que los yndios me avían afigurado verdad y que era ysla; mas después conoçi que ellos son gente allí que jamás salen de su lugar y creen que todo el mundo sean yslas, y no saben qué sea tierra firme, ni curan salvo de comer y de mugeres; mas pensé yr, por esta parte, para yr a Jamayca, y que La Juana sería ysla y que yo pasaría por la parte del austro, al fin della, al poniente, y donde navegaría al setentrion y al poniente fasta hallar el Catayo..."¹

El propòsit de l'expedició era, en definitiva, com ja indica Rumeu de Armas en el Libro copiador de Cristóbal Colón, comprovar si Cuba era illa, descobrir Jamaica i arribar, en darrera instància al Catayo. Ara bé, l'exploració de Cuba, de dimensions grandioses, féu pensar a Colom que es tractava de terra ferma i l'estat de les naus, el malestar de la tripulació i el temor d'un canvi de temps decidiren el seu retorn:

"...dendonde torné la buelta, por temor de los tiempos, porque no mudasen, y por la gravísima navegación que yo ffallava, por el poco fondo, con navíos grandes y mui peligroso navegar por tantas canales; adonde se acaeciò, muchas vezes, me quedar los navíos todos tres en seco, quel uno no podía ayudar al otro, y otras bezes, que no faltava más de un cobdo de agua, y por fuerça de cabrestante y anclas, pasava adelante por fuerça, y no menos a la yda como a la buelta; porque yo avía determinado, con la esperanza de Nuestro Señor, de andar tanto adelante, que yo estoy y sé mui çierto que yo estava en la tierra firme, y pasado todas las yslas, y çertificar que La Juana no es ysla; y a mí bien determiné la buelta, porque se me avía perdido gran parte de los mantenimientos, que se avían bañado del agua de la mar, quando los navíos davan en seco, que a las vezes, estaban para se abrir del todo..."²

Això explica per què Colom, com diuen Juan Gil i Consuelo Varela: "Curándose en salud hizo firmar el siguiente documento a los hombres de la expedición, sin duda para evitar reproches por haber realizado esfuerzos insuficientes para lograr la evidencia de que era Asia"³.

El document que ens ocupa és datat el 12 de juny de 1494 en la caravel·la Niña o Santa Clara:

¹ Ap. Manuscrito del Libro Copiador de Cristóbal Colón, transcripción de Antonio Rumeu de Armas de la Real Academia de la Historia, tomo II, Colección Tabula Americae, Ministerio de Cultura, Quinto Centenario, Testimonio Compañía Editorial S.A. (Madrid 1989), pàg. 493.

² Op. cit. pàg. 493

³ Ap. Cartas de particulares a Colón y Relaciones coetáneas, Edición de Juan Gil y Consuelo Varela, Alianza Universidad, Alianza Editorial (Madrid 1984), pàg. 216.

"...que por cuanto él avía partido de la dicha cibdad Isabela con tres caravelas para venir a descubrir la tierra firme de las Indias, puesto que ya tenía descubierto parte d'ella el otro viaje que acá primero avía hecho el año pasado del Señor de mil e quatroçientos e noventa e tres años y no avía podido saber lo cierto d'ello, porque puesto que andoviese mucho por ella non avía fallado personas en la costa de la mar que le supiese dar cierta relación d'ello, porque eran todos gente desnuda que no tiene bienes propios, ni tratan, ni van fuera de sus casas, ni otros vienen a ellos, segund d'ellos mesmos supo, y por esto no declaró afirmativo que fuese la tierra firme, salvo que lo pronunçió dubitatibo y la avía puesto nombre la Juana a memoria del príncipe don Juan, Nuestro Señor, y agora partió de la dicha cibdad Isabela a veinte e quatro días del mes de abril, e vino a demandar la tierra de la dicha Juana más propinca de la isla Isabela, la cual es fecha como un girón que va de Oriente a Osidente, y la punta está de la parte del Oriente propinca a la Isabela veinte e dos leguas, y siguió la costa d'ella al Oçidente de la parte del abstro para ir a una isla muy grande a que los indios llaman Jamaica, la cual falló después de aver andado mucho camino y le puso nombre la isla de Santiago, y andubo la costa toda d'ella de Oriente a Oçidente y después bolvió a la tierra firme a que llaman la Juana, al lugar que él avía dexado y siguió la costa d'ella al Poniente muchos dias, atanto que dixo que por su navegación pasava de trezientas e treinta e cinco leguas desde que començó entrar en ella fasta agora, en el cual camino conoçí muchas veses y lo pronunçió que ésta hera tierra firme, por la fechura e la notiçia que d'ella tenía, y el nombre de la gente de las provincias en espeçial la provincia de Mango. Y agora, después de aver descubierto infinitísimas islas que nadie a podido contar del todo, y llegado aquí a una población tomó unos indios, los cuales le dixerón que esta tierra andava la costa d'ella al Poniente más de veinte jornadas, ni sabían si allí hasía fin o fasta dónde llegava. Determinó de andar más adelante algo, para que todas las personas que vienen en estos navíos, entre los cuales ay maestros de cartas de marear y muy buenos pilotos, los más famosos qu'él supo escoger en la armada grande qu'él traxo de Castilla, y porque ellos viesen cómo esta tierra es grandísima y que de aquí adelante va la costa della al mediodía, así como les desía, anduvo quatro jornadas más adelante porque todos fuesen muy ciertos que hera tierra firme, porque en todas esas islas e tierra non puebla a la mar salvo gente desnuda, que se bibe de pescado y nunca van en la tierra adentro, ni saben qué sea el mundo ni d'él quatro leguas lexos de sus casas, y creen que no ay en el mundo salvo islas, y son gente que no tienen ley ni seta alguna, ni saben qué sea salvo nacer y morir, ni tienen ninguna polecia porque puedan saber del mundo. Y porque después del viaje acabado que nadie no tenga causa con malicias o por mal desir y apocar las cosas que mereçen mucho loor, requirió a mí, el dicho escrivano, el dicho señor Almirante, como de suso lo resa, de parte de Sus Altezas, que yo personalmente con buenos testigos fuese a cada una de las dichas tres caravelas e requiriese al maestre e compañía e toda otra gente que en ellas son públicamente que dixesen si tenían dubda alguna que esta tierra no fuese la tierra firme al comienço de las Indias y fin a quien en estas partes quisiere venir d'España por tierra; e que si alguna dubda o sabiduría d'ello toviesen que les rogava que lo dixesen, porque luego les quitaría la dubda y les faría ver que esto es cierto y qu'es la tierra firme. E yo así lo cumplí e requerí públicamente aquí en esta caravela Niña al maestre e compañía, que son las personas que dexabo nombraré a cada uno por su nombre y de dónde es vesino e asimismo en las otras dos caravelas susodichas requerí a los maestros e compañía y así les declaré por ante los testigos en baxo nombrados, todo así como el dicho señor Almirante a mí avía requerido yo requerí a ellos y les puse pena de dies mil maravedís por cada vez que lo que dixere cada uno que después en ningún tiempo el contrario dixese de lo que agora diría, e cortada la lengua; e si fuese grumete o persona de tal suerte que le daría ciento açotes y le cortaría la lengua. Y todos así requerido en todas las dichas tres caravelas, cada uno por si con mucha diligencia. Miraron los pilotos e maestros e marineros en sus cartas de marear y pensaron y dixerón lo siguiente..."⁴

Pel que fa a la caravel·la San Juan, després de fer el corresponent jurament el pilot i el mestre de la nau, els mariners i els grumets fan constar:

"Item, todos los marineros e grumetes e otras personas que en la dicha caravela San Juan estaban, que

⁴ Ap. *Cartas de particulares*, pàg. 217-219.

algo se les entendía de la mar dixeron a una boz todos públicamente e cada uno de por sí que para el juramento que avían hecho que aquella hera la tierra firme porque nunca avían visto isla de trezientas e treinta y cinco leguas en una costa y aun no acabada de andar y que ciertamente no tenían dubda d'ello ser aquella la tierra firme, antes lo afirmavan ser así; los cuales dichos marineros e grumetes son los siguientes; e nombrados en la manera que se sigue: Johan Rodríques, vesino de Cibdad Rodrigo, marinero; Sebastián de Ayamonte, vesino dende, marinero; Diego del Monte, vesino de Moguer, marinero; Francisco Calvo, vesino de Moguer, marinero; Juan Domíngues, vesino de Palos, marinero; Juan Albarrasín, vesino de Puerto de Santa Maria, marinero: NICOLÁS ESTÉFANO, MALLORQUÍN, TONELERO; Cristóbal Bibas, vesino de Moguer, grumete; Rodrigo de Santander, vesino dende, grumete; Johan Garçes, vesino de Veas, grumete; Pedro de Salas, portugués, vesino de Lisboa, grumete; Hernad López, vesino de Huelva, grumete”⁵.

Caldria esperar l'any 1500 perquè Cuba fos dibuixada com a illa en el famós mapa de Juan de la Cosa i, de fet, no seria circumnavegada totalment fins el 1508, per Sabastián de Ocampo⁶.

Ens proposam ara determinar qui era aquest mallorquí, boter, que acompanyà Colom en aquest segon viatge al Nou Món. La primera sospita que tinguérem era que el seu llinatge havia estat estrefet. L'equivalent mallorquí havia de ser Nicolau Esteve. I, en efecte, el seu nom, amb la menció del seu ofici de boter apareix com a contribuent en la talla de la ciutat de Mallorca de 1478, la primera, "completa", que posseïm d'aquesta ciutat. Nicolau Esteve residia en l'illa de l'església de Sant Joan, la qual es conserva encara avui, en la parròquia de Santa Creu. La majoria dels seus veïns eren boters. Hi ha, però, també un especier, un guardià de la mar, un barquer i un paraire, tots ells oficis més o menys relacionats amb la mar. Havia de contribuir a la talla amb 8 sous, una quantitat relativament modesta⁷. D'altra banda, a molts pocs metres d'aquesta illa se situa la llotja dels mercaders, un bellíssim edifici enllestit a mitjan segle XV, obra del famós arquitecte i escultor Guillem Sagrera (1380-1454). També són a tocar l'edifici del Consolat de Mar i la plaça de la Drassana. En les talles següents, de 1483 i de 1512, el seu nom ja no apareix enlloc de la ciutat⁸.

Aquestes eren, en principi, les úniques dades de què disposàvem. La passa següent fou la consulta dels patracols dels notaris amb més clientela de gent de mar, així com els pocs volums que es conserven d'aquesta època del Consolat de Mar de l'Arxiu del Regne de Mallorca. Analitzàrem la documentació dels notaris Francesc Canyet, Joan Porquer i, sobretot, Bernat Contestí. D'aquest darrer notari es conserva un volum de rúbriques des de 1446 fins a 1479 d'un gran interès⁹. La collita no fou menyspreable. Des de 1453 fins al 1478 hi ha 28 assentaments referits a Nicolau Esteve, calafat, o als seus fills, Bartomeu i Nicolau, boters. Malauradament, com és sabut, en un llibre de rúbriques només apareix la data del document i els principals "protagonistes" del document però no podem saber el contingut. Calia anar a cercar el volum corresponent de les actes notariales. Per desgràcia manquen la major part de volums referits a aquests anys. Així i tot, però, hem pogut establir la filiació familiar i molts d'altres detalls del personatge que ens ocupa.

⁵ Ap. *Cartas de particulares*, pàg. 220 i 221. Destacam en majúscules el nom del mallorquí.

⁶ Vegeu Antonio Rumeu de Armas de la Real Academia de la Historia: *Libro copiadore de Cristóbal Colón. Correspondencia inédita con los Reyes Católicos sobre los viajes a América*. Estudio histórico-crítico y edición, volum I, Col·lecció Tabula Americae, Ministerio de Cultura, Quinto Centenario, Testimonio Compañía Editorial, (Madrid 1989), pàg. 208 i 209.

⁷ Vegeu Maria Barceló Crespí: *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat*, Institut d'Estudis Balearics, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern Balear, (Palma de Mallorca 1988), pàg. 240.

⁸ Vegeu Barceló, *Ciutat de Mallorca* i la sèrie documental Arxiu Històric (AH) 3016 i AH 3015 de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM).

⁹ ARM. C-2508.

I. Nicolau Esteve, calafat

El pare de l'acompanyant de Colom es deia també Nicolau, feia de calafat i estava casat amb una Catalina o Catoi o Cató. Fins ara l'hem trobat registrat en els següents assentaments:

1. El primer document en què apareix data del dissabte dia 26 de juliol de 1449¹⁰. Es tracta de l'inventari d'un boter, Joan Pons, quondam (difunt), marit d'una Marió i pare del seu hereu universal, Joan Pons. Era propietari d'unes cases -botiga i algorfa-, situades "fora lo mur vell de la dita ciutat de Mallorques en lo carrer appellat de les Astores en les quals habitava lo dit deffunt" (fol.14).

Entre els béns inventariats trobam, en la cuina: "Item, altre barril nou que té madona Cató, muller d'en Nicolau Steva, calafat" (ib.fol.16).

Dimarts, dia 29 i el 31 de juliol del mateix any, es féu encant públic en la plaça de les Cúries o plaça de Sant Andreu. Els corredors de coll el darrer dia veneren, entre d'altres a "Item, a madona Cato, muller d'en Nicolau Steva, una pella per tres sous" (ib.fol.17v) i, a hora de vespres del mateix dia: "Item, a la muller d'en Nicolau Steve sis plats mitgançes e hun gran ab dues scudelles, tot per quatre sous" (ib.fol.18v).

2. Pel que fa a la dècada dels cinquanta tenim diverses referències d'assentaments d'actes notariais en el llibre de rúbriques de l'esmentat notari Bernat Contastí. Malauradament, però, manquen els volums d'actes d'aquests anys.

- El 18 de gener de 1453 la seva dona Catalina apareix en relació amb Joan Terill¹¹, del qual sabem que feia de boter i que vivia a l'illa de Gabriel Martí, en la parròquia de Santa Creu, al costat de l'illa de l'església de Sant Joan. Contribuïa a la talla esmentada de 1478 només amb 3 sous¹².

- El 2 de juliol de 1458 Nicolau Esteve i la seva filla Joaneta apareixen en un assentament junt amb Antoni Serra¹³, del qual sabem que era mestre d'aixa i que vivia a l'illa de la Drassana. Havia de contribuir a la talla amb 6 sous¹⁴. Del mateix dia hi ha un altre assentament a continuació entre Nicolau Esteve i la seva dona i Antoni Serra¹⁵. Per un document posterior sabem que aquest dia se signaren els espolis matrimonials entre Antoni Serra i Joaneta, germana de Nicolau Esteve, boter¹⁶. Alguns mesos més tard, el 18 de setembre Antoni Serra apareix en tractes amb Catalina, esposa de Nicolau¹⁷.

-El 2 de febrer de 1459 Nicolau Esteve i la seva dona Catalina apareixen en tractes amb llur fill Bartomeu. Acte seguit apareix Joaneta, "uxor que fui Anthonii Olomar" amb Bartomeu Esteve i, finalment, Joaneta i sa mare Marió amb el mateix Bartomeu. És probable que aquí es tracti també de

¹⁰ ARM. C-2509, fol. 14-18v.

¹¹ ARM, C-2508, fol.52v.

¹² Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg. 241.

¹³ ARM, C-2508, fol.115.

¹⁴ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.240.

¹⁵ ARM, C-2508, fol.115.

¹⁶ ARM, C-2524, fol.27v i 28v.

¹⁷ ARM, C-2508, fol.117v.

l'acord matrimonial entre Bartomeu i Joaneta¹⁸. Alguns mesos més tard, el 2 de juny, hi ha un altre assentament amb Bartomeu Esteve i son pare de protagonistes¹⁹.

3. Pel que fa a la dècada dels seixanta començam amb un assentament del 21 d'abril de 1461²⁰ del qual hem pogut consultar el contingut en el corresponent volum d'actes notariais. Aquí Nicolau Esteve confessa tenir en comanda mercantil 36 lliures que havia rebut del boter Llorenç Montblanch per "tribus pannis planis Majoricarum acoloratis diversorum colorum" a carregar en la nau de Perot Pardo per a dur-les a Barbaria i es fixen les condicions en què s'ha d'executar la transacció²¹.

- El 30 de juny de 1463 Catalina, la muller de Nicolau Esteve, apareix en relació amb Joan Vidal, un poderosíssim mercader, convers, relacionat amb les principals famílies de conversos i no conversos de la Mallorca del moment²². Joan Vidal era fill del mercader Ramon Vidal i de Blanquina Pardo, es casà amb Maria de Santàngel, filla d'Antoni de Santàngel, de Calatayud, de la família de Lluís de Santàngel, el major contribuent de la primera expedició de Colom²³. Joan Vidal vivia a l'illa de Francesc Bruguès, en la parròquia de Santa Creu i contribuïa a la talla de 1478 amb 11 lliures, una quantitat molt respectable²⁴. En els darrers anys de la seva vida Joan Vidal tingué greus problemes amb la Inquisició.

- El 9 de març de 1467 Nicolau Esteve apareix en un assentament amb Jordi Fiol, sartre, del qual sabem que era cunyat del seu fill Nicolau, el boter²⁵. Jordi Fiol vivia en l'illa de Nicolau Piquer, en la parròquia de Sant Nicolau i contribuïa a la talla esmentada amb 8 sous²⁶.

- El 6 de setembre de 1468 Jordi Fiol i Nicolau Esteve apareixen en relació amb Antoni de Verí²⁷, un mercader que vivia en l'illa de mossèn Miquel de Pacs, en la parròquia de Sant Nicolau i que contribuïa a la talla amb 1 lliura i 10 sous²⁸.

D'altra banda, Nicolau Esteve apareix com a testimoni en algunes actes notariais. Així, el 26 de maig de 1460 apareix com a testimoni junt amb el boter Miquel Jover i l'escrivent Pasqual Fabra en una acta en què el mariner Antoni Pons de Barcelona, sotscomit de la galera Santa Maria patronejada per Berenguer Sayol, constitueix procurador seu Antoni Gilabert, habitador del castell d'Eivissa, per tal que persegueixi Jaume Salvador, fabre, fill del boter Bartomeu Salvador quondam, que havia fugit de la

¹⁸ ARM, C-2508, fol.123.

¹⁹ ARM, C-2508, fol.127v.

²⁰ ARM, C-2508, fol.156v.

²¹ ARM, C-2517, fol.80v i 81v.

²² ARM, C-2508, fol.183v.

²³ ARM, P-2543, fol.64v.

²⁴ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.245.

²⁵ ARM, C-2508, fol.223.

²⁶ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.237.

²⁷ ARM, C-2508, fol.240.

²⁸ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.236.

galera, en què era acordat²⁹. També, el 3 de juny de 1462, Nicolau Esteve i Joan Vicenç apareixen com a testimonis en una altercació entre el mercader Antoni Sartre com a procurador de Jaume Martí d'Eivissa, i Martí Roig, patró de la nau de Berenguer Isern³⁰.

4. Quant a la dècada dels setanta el llibre de rúbriques també consigna algunes dades ben interessants però que malauradament no podem cotejar amb les corresponents actes.

- El 17 de setembre de 1470 Pere Galmés i la seva filla Anneta fan un tracte amb un Nicolau Esteve. A continuació hi ha la menció d'un altre assentament de nou amb un Nicolau Esteve. En principi no podem establir si es tracta del Nicolau, pare o fill. Ara bé, si tenim en compte que el fill, el boter, acompanyant de Colom, es casà amb una Anneta hi ha la possibilitat que també ens trobem davant l'acord de compromís matrimonial³¹. Aquest Pere Galmés era picapedrer i vivia a l'illa d'en Sunyer, flassader, a la parròquia de Santa Eulàlia i contribuïa a la talla amb 6 sous³². Sabem també que el 26 de gener de 1472 Pere Galmés col·locà en matrimoni la seva filla Marquesina, donzella, amb Joan Palou, moliner amb 60 lliures de dot³³.

- El 6 de març de 1471 hi ha un altre assentament amb un Nicolau Esteve i Pere Galmés. Tampoc aquí no sabem si es refereix al Nicolau, pare, o al fill³⁴.

- Després d'aquesta data hi ha en el llibre de rúbriques alguns altres assentaments en què apareix Catalina com a "uxor Nicholai Stephani": el 27 de setembre de 1471 amb el seu fill Nicolau Esteve³⁵; el 3 d'agost de 1472 amb Jordi Mir fent tractes amb Antonina, viuda d'Antoni Bartomeu, quondam³⁶. Aquest Jordi Mir era paraire i vivia a l'illa del seu nom en la parròquia de Sant Juame i contribuïa a la talla amb 10 sous³⁷; el 5 de setembre del mateix 1472 apareix també amb tractes amb el seu fill Nicolau³⁸. Finalment, el 22 de setembre de 1472 el fill, Nicolau, té tractes amb "Caterina, matri mee" sense fer menció de son pare³⁹.

- D'altra banda, en una acta del notari Bernat Contestí del 4 de març de 1474 Antoni Serra, mestre d'aixa, confessa haver rebut de la seva dona Joana, 120 lliures a més dels 100 florins que li concedí son

²⁹ ARM, C-2521, fol.71v.

³⁰ ARM, C-2521, full solter sense foliar, entre folis 184v i 185v.

³¹ ARM, C-2508, fol.272.

³² Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.207.

³³ ARM, C-2558, fol.141 i 141v.

³⁴ ARM, C-2508, fol.278v.

³⁵ ARM, C-2508, fol.286v.

³⁶ ARM, C-2508, fol.303.

³⁷ Barceló, Ciutat de Mallorca, fol.222.

³⁸ ARM, C-2508, fol.304.

³⁹ ARM, C-2508, fol.304v.

pare, Nicolau Esteve, calafat, en espoli signat el 2 de juliol de 1458⁴⁰.

5. No sabem exactament quan degué morir el calafat Nicolau Esteve, però, en tot cas ja era mort el 1488, així com la seva filla Joaneta, segons consta al testament del seu gendre Antoni Serra. En aquest testament, fet davant el notari Francesc Canyet, datat el 16 de juny de 1488, sabem que Antoni Serra elegia com a marmessor Miquel Salom, sabater, cunyat i compare seu i disposava ser enterrat a l'església de Santa Eulàlia de la ciutat de Mallorca "in cimiterio seu carnerio Nicholai Steva calaffati Majoricarum quondam, in quo domina Johanna prima uxor mea quondam fuit tumulata". Així mateix fa hereus a Catalina, filla seva i de la seva segona dona Marquesina quondam i a Miquel Salom⁴¹. Aquest Miquel Salom, sabater, vivia a l'illa del seu nom en la parròquia de Santa Eulàlia i havia de contribuir a la talla amb 10 sous⁴².

II. Bartomeu Esteve, boter

Era fill de Nicolau Esteve, calafat i, per tant, germà de Nicolau i de Joaneta, casada amb Antoni Serra.

La primera vegada que l'hem trobat documentat ha estat en un llibre d'actes notariais de Bernat Contestí, com a un dels boters de la ciutat de Mallorca que el 27 d'octubre de 1458 elegeixen com a llur procurador el boter Francesc Bofi. Els boters sobreposats de la confraria eren Nicolau Sabater i Macià Bollaix i els altres signants del document eren els boters Joan Garcia, Joan Terill, Mateu Llorenç, Francesc Gener, Vicenç Garbera, Miquel Jover, Nicolau Penedès i Pere Ballester⁴³. La majoria d'ells els trobam en la talla de 1478 com a domiciliats en l'illa de l'església de Sant Joan i, per tant, com a veïns de Nicolau Esteve, boter⁴⁴.

En el llibre de rúbriques de l'esmentat notari Bernat Contestí apareix per primera vegada, com ja hem dit, el 2 de febrer de 1459, en tractes amb els seus pares i amb una Joaneta, viuda d'un Antoni Olomar i filla d'una Marió, la qual pot ser molt bé la seva futura dona que sabem que també nomia Joaneta⁴⁵. També, cal recordar l'assentament del 2 de juny del mateix any junt amb son pare⁴⁶.

El 27 de gener de 1463 trobam la seva dona Joaneta, en relació amb Joan Net⁴⁷. Per sort aquesta vegada s'ha conservat el corresponent volum d'actes notariais d'aquest any. En aquest assentament, Joaneta "uxor Bartholomei Stephani", boter, constitueix procurador seu Joan Net per tal d'exigir a Antoni Senra "guardiano maris civitatis Maioricarum olim sororio meo" els deutes i d'altres béns en què li pugui estar obligat. Els testimonis foren Joan Martí, habitador de l'illa d'Eivissa i Rafel Picó, sartre de la

⁴⁰ ARM, C-2524, fol. 27v i 28v.

⁴¹ ARM, C-2557, fol.229 a 230v.

⁴² Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.203.

⁴³ ARM, C-2527, fol.62.

⁴⁴ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàgs. 240 i 241.

⁴⁵ ARM, C-2508, fol.123.

⁴⁶ ARM, C-2508, fol.127v.

⁴⁷ ARM, C-2508, fol.178.

ciutat de Mallorca⁴⁸. Aquest Antoni Senra, guardià de mar, era veí de Nicolau Esteve, boter en l'illa de l'església de Sant Joan. Havia de contribuir a la talla esmentada amb 12 sous⁴⁹.

Alguns anys més tard, el 30 de maig de 1468, apareix en una rúbrica amb Francí d'Ories⁵⁰, que consta que era pescador en la talla de 1483 i que vivia a l'illa d'en Martí Pont en la parròquia de Santa Creu junt amb d'altres pescadors, mestres d'aixa i, en general, gent de mar. Contribuïa a la talla de 1478 amb 6 sous⁵¹.

En el volum d'actes del notari Contestí de 1474 (14 de febrer), trobam un instrument de noliejament signat per Bartomeu Esteve, mariner de la ciutat de Mallorca, senyor i patró d'un balener anomenat Sant Salvador, que aleshores es trobava en el port de la torre d'en Carròs d'aquesta ciutat, i Pere de Llanés segons el bon ús de la mar. Els testimonis foren Jaume Sanahüja, escriptent, i Francí Saragossa, mercader de la ciutat de Mallorca⁵². Aquest Pere de Llaners vivia en l'illa de Pons des Llaners en la parròquia de Sant Jaume i contribuïa a la talla esmentada amb 1 lliura i 10 sous⁵³.

En les talles de 1478 i de 1483 ja no hi apareix cap Bartomeu Esteve⁵⁴.

III. Nicolau Esteve, boter

El boter Nicolau Esteve, l'acompanyant de Colom, era fill del calafat Nicolau Esteve i de la seva dona Catalina.

El trobam documentat al llibre de rúbriques esmentat en tractes amb els seus pares el 27 de setembre de 1471⁵⁵ i el 5 de setembre de 1472⁵⁶ i en relació amb sa mare el 22 del mateix mes de 1472⁵⁷.

El 22 de desembre de 1472 apareix en tractes amb Joan Flaquer⁵⁸ i el 28 de gener de 1473 amb Simó Vicenç⁵⁹.

⁴⁸ ARM, C-2518, fol.22.

⁴⁹ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.240.

⁵⁰ ARM, C-2508, fol.236.

⁵¹ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.249.

⁵² ARM, C-2524, fol.20.

⁵³ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.223.

⁵⁴ ARM, AH 3016 i AH 3015.

⁵⁵ ARM, C-2508, fol.286v.

⁵⁶ ARM, C-2508, fol.304.

⁵⁷ ARM, C-2508, fol.304v.

⁵⁸ ARM, C-2508, fol.307.

⁵⁹ ARM, C-2508, fol.309.

El 2 de març de 1473 surt consignat amb la seva dona Anneta i en relació amb Bernat Verdera⁶⁰. Aquest era un conegut mercader, segurament d'Eivissa, però que vivia a l'illa de mossèn Hug de Sant Joan, a la parròquia de Sant Jaume de la ciutat de Mallorca i que contribuïa a la talla de 1478 amb 1 lliura⁶¹.

El 10 de setembre de 1473 hi ha un assentament de Nicolau Esteve i sa muller en relació amb Ponç de Leon⁶², probablement parent de Diego de Leon, mariner, que segons la talla de 1478 vivia a l'illa de la rectoria de Santa Creu, en la parròquia d'aquest nom de la ciutat de Mallorca⁶³.

El 20 de setembre de 1473 apareix en relació amb Jordi Fiol del qual sabem que era sartre i que era cunyat seu⁶⁴. Vivia a l'illa de Nicolau Piquer, a la parròquia de Sant Nicolau i contribuïa a la talla amb 8 sous⁶⁵.

El 13 de setembre de 1475 hi ha l'assentament en què apareix Marquesina, muller del ja esmentat Pere Galmés, en relació amb Nicolau Esteve⁶⁶.

El 19 de gener de 1476 Nicolau Esteve apareix en relació amb Guillem Clusa⁶⁷ i el 10 de febrer amb Joan Puig⁶⁸. Del 7 de maig tenim un assentament amb Nicolau Esteve i el seu cunyat Antoni Serra en relació amb d'altres⁶⁹ i el 23 d'octubre surt en dos registres amb Ramir Torrella⁷⁰, un notari que vivia a l'illa de Pere Sabater, a la parròquia de Santa Eulàlia i que contribuïa a la talla amb 15 sous⁷¹.

El 12 de desembre de 1478 Nicolau Esteve surt en un assentament junt amb Antoni Orpí, calafat⁷², del qual sabem que vivia a l'illa del Pou, en la parròquia de Santa Creu, i que contribuïa a la talla amb 6 sous⁷³. És la cita més tardana que coneixem de Nicolau Esteve, boter, en els arxius mallorquins.

D'altra banda, apareix també com a testimoni en diverses actes notariales. Així, el 28 de desembre de 1474 és registrat testimonialment signant, amb Jaume Sanahüja, escriptent de la ciutat de València, una

⁶⁰ ARM, C-2508, fol.311.

⁶¹ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.225.

⁶² ARM, C-2508, fol.316v.

⁶³ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.244.

⁶⁴ ARM, C-2508, fol.319.

⁶⁵ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.237.

⁶⁶ ARM, C-2508, fol.335.

⁶⁷ ARM, C-2508, fol.337v.

⁶⁸ ARM, C-2508, fol.338.

⁶⁹ ARM, C-2508, fol.340.

⁷⁰ ARM, C-2508, fol.344.

⁷¹ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.210.

⁷² ARM, C-2508, fol.359.

⁷³ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.248.

acta en què Pere Company, bracer de la ciutat de Mallorca, afirma davant Joan Puig "cerdone" d'aquesta ciutat que el seu fill, Joan Company, d'onze anys, aprendrà l'ofici d'artesa o sabater ("cerdone") i que serà calçat, vestit i alimentat segons els costums de Mallorca⁷⁴.

El 26 de desembre de 1474 Nicolau Esteve, espòs d'Anneta, fa donació al seu cunyat Jordi Fiol, sartre, d'una algorfa situada en la parròquia de Santa Creu "in vico qui non transit ante ecclesiam Sancti Johannis de mari". Aquesta algorfa estava sota alou i jurisdicció de la casa de l'hospital de Sant Joan de Jerusalem a fadiga de 10 dies i a mercè de lluïsmes i a cens de 16 sous pagadors a la festa de Sant Joan de juny. Afrontava per una banda amb l'algorfa de Francí des Vilar, alias Reya, de la ciutat de Mallorca; d'altra banda, amb el mur vell de la ciutat i d'altra part amb la casa de Berenguer Ripoll quondam i de l'altra banda amb el carrer que no passa. L'algorfa era de Nicolau Esteve per títol de donació de sa mare, Catalina, segons consta per l'instrument fet en poder del notari Bernat Contestí el dissabte 5 de setembre de 1472. A la fi del document diu: "Et quia sum minor XXV annis maior...XXI juro...". Signen dos testimonis: Guillem Alcover, boter, i Bernat Ripoll, paraire, ambdós de la ciutat de Mallorca⁷⁵.

En un dels pocs patracols que es conserven de la sèrie documental del Consolat de Mar de l'Arxiu del Regne de Mallorca consta un assentament del 20 de desembre de 1474 en què el blanquer Bartomeu Canet fa un depòsit en poder de la cort de tretze sous per "bastaxias de certa mell e altres coses" les quals li havien estat emparades per Nicolau Esteve, patró. El 23 de desembre del mateix any Antoni Casellas fa testimoni com els bastaixos havien rebut el depòsit⁷⁶.

En un dels patracols del notari Joan Porquer el 7 de juny de 1476 Nicolau Esteve i la seva dona Anneta prometen al mercader Francesc Riera de la ciutat de Mallorca que li pagaran 10 lliures 4 sous i 6 diners. Signen com a testimonis Jordi Mir, paraire, Bernat Torre, escriptent i Ambrós Serra, mercader⁷⁷. Aquest Francesc Riera vivia a l'illa de Joan de Conilleres, a la parròquia de Santa Creu i contribuï a la talla amb una quantitat considerable: 8 lliures⁷⁸.

Nicolau Esteve, boter, segons la talla de 1478 vivia en l'illa de l'església de Sant Joan de la parròquia de Santa Creu de la ciutat de Mallorca i contribuïa a la talla amb 8 sous. Els seus veïns d'illeta eren l'especier Joan Mas, Antoni Senra, guardià de mar, Pere Saragossa, boter, Antoni Mascaró, barquer, la muller de Vicenç Barquera, boter, Mateu Llorens, boter, Guillem Freixa, paraire, Andreu Gassó, boter, Pere Jofre, boter, Miquel Jover, boter i Miquel Garcia, boter⁷⁹. Ja no apareix en la pròxima talla de 1483⁸⁰.

⁷⁴ ARM, C-2523, fol.1v.

⁷⁵ ARM, C-2524, fol.1.

⁷⁶ ARM, Consolat de Mar, AH 892, fol.49v.

⁷⁷ ARM, P-371, fol.62.

⁷⁸ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.247.

⁷⁹ Barceló, Ciutat de Mallorca, pàg.240 i 241.

⁸⁰ ARM, AH, 3016.

Conclusions

1. Nicolau Esteve, boter i més tard patró de nau era fill del calafat Nicolau Esteve i de la seva muller Catalina. Tingué almenys dos germans: Bartomeu, casat amb una Joaneta, cunyada d'Antoni Senra, guardià de mar, i Joaneta, la qual es casà amb Antoni Serra, mestre d'aixa, cunyat de Miquel Salom. Vidu, Antoni Serra es casà amb Marquesina, vídua del paraire Andreu Forner. Nicolau Esteve, boter, es casà amb una tal Anneta, probablement de llinatge Galmés, i tenia un cunyat que nomia Jordi Fiol.
2. Nicolau Esteve, boter, manifestava el 1474 que tenia entre 21 i 25 anys i el 1476 deia que en tenia entre 19 i 25. Suposam, doncs, que nasqué entre l'any 1451 i 1453. Era, per tant, de la mateixa edat que Colom o, potser, una mica més jove, i quan signa el document de Cuba el 1494 ja era un home madur, entre els 41 i els 43 anys. Nicolau Esteve, boter, apareix registrat en la documentació mallorquina entre el 1471, quan tenia entre 18 i 20 anys, i el 1478, entre els 25 i els 27. Com ja hem dit surt en la talla de 1478 però ja no en la de 1483.
3. Nicolau Esteve vivia el 1478 en l'illa de l'església de Sant Joan, a la parròquia de Santa Creu de la ciutat de Mallorca. Com que era boter i en aquesta illa predominen els homes d'aquest ofici és de suposar que vivia al carrer actual de la Boteria, potser en la tercera casa mirant des de la Llotja a l'esquerra, ja que surt anomenat en tercer lloc entre els contribuents d'aquesta illa, que encara es conserva, així com també l'església de Sant Joan de la Mar.
4. Pel que fa a l'ofici de boter estava molt lligat al món mariner i al comerç per mar en general. El carrer de la Boteria està a pocs metres de la Llotja i molt a prop de la plaça de les Drassanes i del Consolat de Mar i és paral·lel al carrer dels Remolars. D'altra banda, el 1474 apareix també com a patró de nau, cas no únic certament en aquella època.
5. Nicolau Esteve es relaciona bàsicament amb d'altres boters, calafats, mestres d'aixa, patrons de nau mercaders, sovint de la seva mateixa família. Per contra, no observam relacions amb personatges d'estaments superiors o amb els grans mercaders de l'època. Això junt amb la contribució, relativament modesta a la talla de 1478 ens indueix a pensar que la seva vida, entre la condició de boter i de patró de nau era, diguem-ne, de mitja mà.
6. A partir de 1478, quan Nicolau Esteve té entre els 25 i els 27 anys, sembla que desapareix de l'escena mallorquina. Ja no apareix en la talla de 1483. Recordem que durant aquests anys, almenys des de 1476, Colom viu en terres portugueses. Una pregunta interessant podria ser quan, on i com Nicolau Esteve conegué el descobridor del Nou Món. Potser a Barcelona, durant l'estada de Colom en aquesta ciutat de tornada del primer viatge i quan es preparava per al segon viatge, o potser ja es coneixien d'abans?

Universidad de les Illes Balears, 1993.

ÒMNIUM CULTURAL